

Liucija Citavičiūtė

JOHANAS JAKOBAS KVANTAS
KARALIAUČIUJE XVIII A.
Skiriama 320-osioms gimimo metinėms

1793 metais Karaliaučiuje iškilmingai paminėtas 50-asis Karaliaučiaus Karališkosios vokiečių draugijos jubiliejus. Patarėjas bažnyčių ir mokyklų klausimais, buvęs ilgametis Draugijos narys, o tuo metu garbės narys Ludwigas Ernstas Borowski's (1740–1831) gausiai auditorijai perskaitė ta proga parengtą pranešimą. Jis buvo išspausdintas kitų metų sausio mėnesį Draugijos leistame (1790–1798) moksliniame žurnale *Preussisches Archiv*. Straipsnis vadinosi *Biographie des ersten Präsidenten der K[öniglichen] D[eutschen] G[esellschaft]*, *Oberhofprediger*, *Generalsuperintendenten ect. D[oktor] Quandt* (*Pirmojo Karališkosios mokslo draugijos Prezidento, vyriausiojo rūmų pamokslininko, generalinio superintendente ir t. t. daktaro Kvantos biografija*). Ši publikacija – pirmoji Johano Jakobo Kvantos (Quandt, 1686–1772) gyvenimo ir veiklos apžvalga, parašyta žmogaus, kuris jį didžiai gerbė, artimai pažino ir laikė save jo mokinium. Nuo Kvantos mirties buvo praėję 22 metai, o Prūsijoje užaugo nauja karta, nepažinusi *garsiausio XVIII amžiaus pamokslininko*.

Istoriografinių žinių apie *Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorių ir rektorių* Kvantą randame ir jo jaunesniojo amžininko, istoriko, Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Danieliaus Heinricho Arnoldto (1706–1775) veikaluose „Karaliaučiaus universiteto istorija“¹ ir „Prūsijos Bažnyčios istorija“², išspausdintuose dar Kvantui

¹ Daniel Heinrich Arnoldt, *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Königsbergischen Universität*, Bd. 1–2, Königsberg in Preussen: J.H. Hartung, 1746.

² Daniel Heinrich Arnoldt, *Kurzgefasste Kirchengeschichte des Königreichs Preussen*, Königsberg: Bey Johann Jacob Kanter, 1769.

gyvam esant. Juose galime pamatyti *vieną aktyviausių Prūsijos švietimo reformos vykdytojų, teologijos daktarą* Kvantą savosios epochos kontekste ir suvokti, kaip obektyvaus istoriko akimis vertintas dar legenda netapęs *aršusis Prūsijos ortodoksų lyderis* Kvantas. Šaltiniuose randame ir subjektyvių kritiškų vertinimų. Kvantas amžininkas Georgas Friedrichas Rogallis (1701–1733) savo laiškuose Halės teologijos profesoriui Augustui Hermannui Francke'ui (1663–1727), o vėliau jo sūnui, Halės Lietuvių kalbos seminaro vadovui Gotthilfui Augustui Francke'ui (1698–1769) griežtai ir dažnai nepelnytai kritikavo Karaliaučiaus universiteto *Lietuvių kalbos seminaro inspektorius* Kvantą ir jo pastangas apsaugoti būsimuosius lietuviškų parapijų kunigus nuo Halės pietistų įtakos. Savo buvusį studentą, o vėliau religinį oponentą *slaptąjį konsistorijos tarėją* Kvantą laiškuose karaliui Frydrichui Vilhelmui I kritiškai vertino ir Karaliaučiaus universiteto profesorius Henrichas Lysijus (Lysius, 1670–1731).

Kalbant apie Kvantą sunku išskirti kurią nors vieną veiklos kryptį, todėl ir L. E. Borowski's išspausdinto pranešimo pavadinime pasirinko tik vyriausiojo rūmų pamokslininko ir generalinio superintendente titulų, pridėdamas trumpą *etc.*

Kas buvo Kvantas? Kokie motyvai verčia apie jį kalbėti XXI amžiaus pradžioje?

Kvantas buvo viena ryškiausių XVIII a. Prūsijos asmenybių, didelis bažnytinio ir akademinio gyvenimo autoritetas, visą pusę šimtmečio užėmęs aukščiausius Prūsijos valstybinius postus, jo nuomonę gerbė Prūsijos karaliai. Tai sudėtinga ir prieštaringa asmenybė. Jis buvo ir aukštinamas, ir žeminamas, ir šlovinamas, ir pamirštas bei atstumtas.

Kvantas kilo iš senos ir garbingos Prūsijos vokiečių giminės. Gyvendamas įvairiakultūroje aplinkoje, kur didelę gyventojų dalį sudarė prūsų lietuviai, jis išsiugdė didžiulę toleranciją, ir, kaip teigia Borowski's, gana gerai išmoko lietuvių kalbą. Rūpindamasis vokiečių kalbos norminimu ir religinės vokiečių literatūros rengimu bei spausdinimu, jis daug dėmesio skyrė lietuvių kalbos puoselėjimui

ir iš vokiečių kalbos verstų lietuviškų religinių raštų leidybai. Taigi gali būti laikomas savosios epochos „kultūrtrėgeriu“, dviejų kultūrų ir literatūrų tarpininku. Lietuvių istoriografijoje Kvanto vardas neatsiejamas nuo pirmojo lietuviško visos Biblijos leidimo – reikšmingiausio visų krikščioniškų tautų kultūros reiškinių. Populiariausias ir daugybę kartų perspausdintas ano meto oficialusis lietuviškas Prūsijos giesmynas iki šiol vadinamas Kvanto-Berento giesmynu. Kvantas tęsė dar XVII a. prasidėjusią kolektyvinę lietuviškų religinių raštų rengimo tradiciją ir būrė lietuvių kalbos mokovus kunigus šiam darbui. Literatūrą ir kalbininkų pamainą jis pats ugdė Lietuvių kalbos seminare.

Apie Kvanto lietuviškąją veiklą pirmasis biografas kalba nedaug, tik pamini jo rūpesčiu išleistą pirmąją lietuvišką Bibliją ir pratarmes, išspausdintas lietuviškose religinėse knygose.

Antroji, išsamesnė Kvanto biografija pasirodė 1905 m. Karaliaučiuje. Jos autorius – Miulhauzeno (Prūsų Ylava), vėliau Karaliaučiaus katedros kunigas Albertas Nietzki's (1866–1923)³. Knygoje pirmą kartą publikuotas Kvanto portretas. Ji išleista trečiuoju sąsiuviniu serijoje *Schriften der Synodalkommission für ostpreussische Kirchengeschichte* (*Sinodo komisijos raštai apie Rytprūsų Bažnyčios istoriją*). Pavadinime akcentuojamos dvi daktaro Kvanto veiklos kryptys – Prūsijos generallinio superintendente ir rūmų pamokslininko. Autoriaus koncepciją atskleidžia leidinio paantraštė: *Jo gyvenimo ir epochos paveikslas, ypač pietizmo laiku Prūsijoje*. Knyga dedikuota superintendentui ir konsistorijos tarėjui, teologijos daktarui, religinio turinio laikraščio *Das Evangelische Gemeindeblatt* redaktoriui, seriją leidusios komisijos pirmininkui Georgui Hermannui Wolfgangui Eilsbergeriui (1837–1908), paskatinusiam parašyti šį veikalą. Leidinio pratarmėje autorius pažymi, kad filosofinis XVIII amžius – toji reikšmingiausia po Reformacijos įvedimo epocha Rytų Prūsijoje – taip menkai istorikų nušviestas, kad

³ Albert Nietzki, *D. Johann Jakob Quandt, Generalsuperintendent von Preußen und Oberhofprediger in Königsberg, 1686–1772*, Königsberg i. Pr.: F. Beyer in Komm., 1905.

jo panoramoje nematyti netgi vienos iškiliausių to laikotarpio asmenybių – Kvantos. Taigi A. Nietzki'o monografijoje per Kvantą, „tikro rytpirūšio, kuris labiau už viską mylėjo savo tėvynę ir atidavė jai visas savo jėgas“, gyvenimo aprašymą atsiveria Apšvietos amžiaus vaizdas. Nietzki's buvo kruopščiai išstudijavęs gausų rankraštinį Kvantos palikimą, saugotą tuo metu Karaliaučiaus karališkojoje bibliotekoje (apie pastarąją buvo užsiminęs ir pirmasis biografas Borowski's). Šis svarbus autentiškas šaltinis, deja, kol kas nėra surastas; ligšiolinės paieškos verčia manyti, kad jis greičiausiai nėra neišlikęs. Taigi Nietzki'o veikalas kol kas lieka išsamiausia Kvantos kultūrinio ir literatūrinio palikimo studija. Autorius naudojosi ir garsiųjų Kvantos pamokslų nuorašo trečiajame dalyje, padaryta Wilhelmo Umfriedto. Nuorašas buvo saugomas Priekulės klebonijos bibliotekoje, vėliau dingio. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje pavyko aptikti Kvantos pamokslų, užrašytų XVIII a., rankraštį (antrąją dalį). Neseniai sužinota, kad Kvantos pamokslų rankraščių yra Torūnėje; galbūt tai išlikusi pirmoji ar kuri nors kita rinkinio dalis, nes iki šiol nežinoma, kiek dalių būta iš viso.

Nietzki'o veikale Kvantos lietuviškajai veiklai skirtas trumpas skyrelis *Kvantas aprūpina Lietuvą Biblija, katekizmu ir ugdančiais religiniais raštais 1721–1730*. Kol kas sunku pasakyti, kas vertė autorių apsiriboti būtent tuo laikotarpiu, nes reikšmingiausi lietuviški raštai Kvantos rūpesčiu pasirodė vėliau (priminsime, jog Biblijos 1-asis leidimas išėjo 1735, 2-asis – 1755, o giesmynas – 1732).

Beveik po dviejų dešimtmečių, 1933 m. gruodžio 1 d. Karaliaučiaus universiteto Filosofijos fakultete Luise Gilde (1900–?) iš Klaipėdos apgynė disertaciją apie Karaliaučiaus rūmų pamokslininką Kvantą. Disertacijos tekstas tais pačiais metais buvo išspausdintas Stalupėnuose, knygos antraštiniame lape nurodyta *Königsbergi. Pr., 1933* (greičiausiai tai teksto parengimo data ir vieta). Tai – trečioji ir paskutinioji Kvantos biografija⁴. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje saugomas šio lei-

⁴ Luise Gilde, *Beiträge zur Lebensgeschichte des Königsberger Oberhofpredigers Johann Jacob Quandt*, Stallupönen: Klutke, 1933.

dinio egzempliorius pažymėtas Karaliaučiaus universiteto Filosofijos seminario antspaudu, o tai rodo, kad knyga buvo populiari ir įtraukta į papildomų studijų programą. Šis egzempliorius ypatingas ir tuo, kad jame autorės ranka įrašyta dedikacija mokytojui ir konsultantui Karaliaučiaus universiteto profesoriui dr. Heyse'į; tuo pačiu rašalu ištaisytos spaudos klaidos. Autorė buvo bebaigianti istorijos, anglų kalbos, religijos, filosofijos ir pedagogikos studijas, kurį laiką studijavusi Berlyne pas anuomet garsų profesorių Albertą Brackmanną (1871–1952). Nors ji pati buvo lietuvių kilmės (motinos mergautinė pavardė, kaip nurodoma autobiografijoje, Gandras), lietuviškajai Kvanto veiklai teskyrė vos keletą puslapių skyrelyje *Kvanto praktinė-bažnytinė veikla*. Knygoje apžvelgiama Kvanto biografija, išsamiai aprašomi studijų metai. Plačiausiai analizuojama jo ilgametė pamokslininko veikla. L. Gilde buvo gerai susipažinusi su ankstesnėmis Kvanto biografijomis, savo disertacijoje jomis rėmėsi, pildė naujai surasta archyvine medžiaga, tikslino duomenis ir polemizavo su ankstesniais Kvanto biografais. Suprantama, kiekvienas iš šių trijų autorių siekė savo tikslo. Borowski's pabandė nupiešti gyvą ir šiltą garsiojo pamokslininko portretą, iš jo aprašymo sužinome apie Kvanto išvaizdą, balsą ir būdą, svarbiausius gyvenimo faktus ir nuveiktus darbus. Nietzsche's stengėsi per Kvanto paveikslą atskleisti visą epochą, o Gilde – apibrėžti Kvanto vietą aname neramiame laikotarpyje.

Lietuvių kalba Kvanto biografijos iki šiol neturime, nors universaliose ir šakinėse enciklopedijose dedami jam skirti straipsneliai, o apie jo vaidmenį lietuvių rašto kultūrai kalba visi senosios literatūros tyrėjai⁵. Šiame straipsnyje pabandysime pažvelgti į iškilų asmenybę

⁵ Daugiausia žinių apie Kvantą galima rasti įvairiuose Leono Gineičio (1920–2004) veikaluose (apie juos plačiau žr.: Dovilė Keršienė, „Leonas Gineičis: Matytasis ir nematytasis gyvenimas, arba Ateivio biografija“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 17)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. p. 75–111). Beje, vieną iš paskutiniųjų darbų šis literatūros istorikas paskyrė būtent Kvantui, žr.: Leonas Gineičis, „J. Kvantas: Pavyzdys K. Donelaičiui“, in: *Literatūra, 2002, t. 44 (1): XVIII–XIX a. lietuvių literatūra*, p. 22–49.

ir iš lituanistinių pozicijų. Lietuvių tautos dvasiniam gyvenimui reikšmingiausios buvo trys jo veiklos kryptys – pamokslininko, lietuviškų religinių knygų leidybos organizatoriaus ir Lietuvių kalbos seminaro inspektoriaus.

MAŽOSIOS LIETUVOS
LIETUVIŠKŲ PAMOKSLŲ
TRADICIJA XVI A.–XVIII A. PR.

Mažojoje Lietuvoje kunigaikščio Albrechto įsakymu lietuviški pamokslai buvo sakomi jau nuo XVI a. pirmosios pusės, t. y. Reformacijos pradžios. Dažniausiai jie būdavo perteikiami talkinant vietiniams vertėjams. Galima spėti, kad dažniausiai tai buvo vokiški pamokslai, verčiami pažodžiui į lietuvių kalbą, dar „palopyti“ vokiška leksika ir „padaigstyti“ lotyniškais citatomis. XVI a. viduryje įkurtame Karaliaučiaus universitete (veikė 1544–1945) teologiją dėstė lietuvis bajoras profesorius Stanislovas Rapolionis (Rapagelanus, XV a. pab. ar XVI a. pr.–1545), kilęs iš Didžiosios Lietuvos. Savo paskaitas, kurių noriai klausė ir pats kunigaikštis, jis skaitė, kaip buvo įprasta ano meto universitetuose, lotynų kalba. Nors jo profesinė veikla apsiribojo akademijos sienomis, jis vertė į lietuvių kalbą giesmes; spėjama, jog jis buvo pradėjęs versti Bibliją, kuri būtų žymiai palengvinusi Dievo žodžio skelbimą lietuviškai. Kitas Karaliaučiaus universiteto lietuvis profesorius Abraomas Kulvietis (Culvensis, apie 1510–1545), garsėjęs erudicija ir oratoriaus talentu, mirė nepaėjęs nė metams po paskyrimo. Taigi tais pačiais 1545 m. Karaliaučiaus universitetas ir lietuvių raštijos kūrėjų būrys neteko tuo metu itin gerai tam darbui pasiruošusių ir aukščiausių akademinės karjeros vietų pasiekusių dviejų iškilių asmenybių. Suprantama, kad lietuviško pamokslo raidai šiedu didieji vyrai ženkliai įtakos negalėjo padaryti.

Vis dėlto Karaliaučiaus universitetas suvaidino labai reikšmingą vaidmenį lietuviškojo pamokslo istorijoje. Teologijos fakultete buvo

kryptingai rengiami pamokslininkai vietinėms parapijoms; tarp studentų buvo ir lietuvių kalbą mokančių jaunuolių (kunigaikštis buvo skyręs 8 stipendijas lietuvių kilmės teologijos studentams). Čia būtina nurodyti, jog tuo metu tik nedaugelyje parapijų kunigavo gerai lietuvių kalbą mokantys ganytojai. Pastarieji pamokslus sakė dviem kalbomis, nes toje pačioje bažnyčioje tam tikromis valandomis Mišios vykdavo vokiečiams, o tam tikromis – lietuviams. Tarp pirmųjų žinomų lietuvių pamokslininkų, turėjusių akademinį išsilavinimą, buvo Martynas Mažvydas (Mosvidius, apie 1510–1563) Ragainėje, Augustinas Jomantas (Jamundus, apie 1525–1576; pirmasis 1555 m. įkurtos Kraupiško parapijos lietuvių kunigas, po Mažvydo mirties paskirtas į Ragainę). Baltramiejus Vilentas (Villentatius, apie 1525–1587; Karaliaučiaus lietuvių parapijos klebonas), Tomas Gedkantas (apie 1525–po 1566; Širvintos bažnyčios netoli Ragainės kunigas, taip pat išėivis iš Didžiosios Lietuvos, spėjama, iš Žemaičių). Aleksandras Raduinionis (Rodonius, apie 1526–1583; Kaukėnų parapijos kunigas), galbūt dar vienas kitas. Karaliaučiaus bažnyčioje lietuviškus pamokslus sakė, kaip nurodo senesniais šaltiniais remdamasis V. Biržiška⁶, gerai šią kalbą mokėjęs, iš Tiuringijos atvykęs Kasparas Hennenbergeris (1529–1600), bene pirmasis ir vienas garsiausių Prūsijos kartografo, istorikas, spėjama, parengęs taip pat ir prūsų tarmių žodynėlį. Jo sudarytas Prūsijos žemėlapis, išraižytas medyje, veikiai buvo išgraviruotas varyje ir išspausdintas Antverpene. Pirmuoju Klaipėdos lietuvių bažnyčios protestantų kunigu ir pamokslininku (iki 1557) buvo Mikalojus Blotnas Vyresnysis (Blothno, apie 1530–1587), vėliau kunigavęs Pilupėnuose, jo įpėdiniu šioje bažnyčioje tapo Mykolas Sapūnas (Sappuhn, apie 1553–1630). Daugelis lietuvių pamokslininkų rašė

⁶ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*: Senujų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos, t. 1 : XVI–XVII amžiai, Chicago: JAV LB Kultūros Fondas, 1960 (fotogr. leid.: Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1990), p. 146.

ar vertė lietuviškas giesmes, parengė svarbiausias religines knygas, tačiau jų pamokslai nebuvo spausdinami, o rankraščiai (jeigu tokių ir buvo) neišliko. Taigi apie lietuviško pamokslo žanro formavimąsi Mažojoje Lietuvoje iki XVI a. vidurio duomenų neturime.

Seniausias dabar žinomas lietuviškų pamokslų rinkinys, o kartu ir pirmoji lietuviška rankraštinė knyga yra *Ischguldimas Evangeliu per visus mettus, surinktas dalimis isch daugia pastillu*, tarp 1563–1573 metų išverstas iš daugiau negu dešimties lotyniškai rašiusių autorių. Jame yra ir originalių lietuviškų dalykų. Pirmojoje dalyje sudėti 29 pamokslai, o antrojoje – 43. Išliko tik rankraščio nuorašas, padarytas 1573 m. Plačiai visuomenei jis labiau žinomas kaip *Volfenbiutelio postilė*⁷. Spėjama, kad šio lietuvių raštijos paminklo tekstai buvo parengti skirtingų Mažosios Lietuvos autorių, įvairiu laiku plitę nuorašais, o vėliau sujungti į vieną veikalą⁸. Vienintelis šio rankraščio egzempliorius (295 lapai *in folio*) saugomas Hercogo Augusto bibliotekoje Volfenbiutelyje. Knyga buvo skirta lietuvių evangelikų bažnyčioms. Sunku pasakyti, kokia buvo šių pamokslų sklaida, kokį poveikį jie padarė Mažajai Lietuvai. Taip pat nėra visiškai aišku, kaip ir kada šis rinkinys pateko į hercogo biblioteką. Rankraštyje įrašytos Jono Bylaukio ir aukščiau minėto M. Sapūno pavardės; jie laikomi teksto perrašytojais. Rinkinys surastas tik XIX a. pabaigoje. XVIII a. vid. šis raštijos paminklas Mažojoje Lietuvoje buvo, matyt, jau nebežinomas, nes jo nemini Kvantas pirmosios lietuviškos Biblijos pratarmėje, aprašęs pirmuosius reikšmingesnius lietuviškus religinius raštus. Apie jį nekalba ir XIX a. pradžioje Rėza, veikale *Lietuviškos*

⁷ Plačiau apie tai žr.: *Wolfenbüttelio postilė*, parengė ir įvadą parašė hum. m. dr. Juozas Karaciejus, Vilnius: Žara, 1995. – Informaciją apie šį lietuvių kalbos paminklą čia pateikiame pagal šį veikalą. Mūsų žinios apie jį išsiplės pasirodžius naujam kritiniam jo leidimui, parengtam dr. Jolantos Gelumbeckaitės. Informacijos apie jos darbą ir *Wolfenbüttelio postilė* galima rasti: Jolanta Gelumbeckaitė, „Pirmasis lietuviškas pamokslų rinkinys – *Wolfenbüttelio postilė* (1573). Rankraščio kritinio komentuoto leidimo principai ir tyrimo strategija“, in: *Archivum Lit-huanicum*, [t.] 5, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2003, p. 51–96.

⁸ *Wolfenbüttelio postilė*, p. 18.

*Biblijos istorija*⁹ gana išsamiai išanalizavęs visus su lietuviška Biblija susijusius raštus. Nėra žinoma, kad rankraštis būtų buvęs išspausdintas, nors yra požymių, rodančių, kad buvo rengiamas spaudai. Nežinia, ar buvo padaryta daugiau jo nuorašų, taigi šio rankraščio poveikis to meto Mažosios Lietuvos rašto kultūrai dar lieka tirtinas.

Beveik po 20 metų Karaliaučiuje buvo išspausdinta pirmoji lietuviška postilė (1591). Jos parengėjas – Labguvos, vėliau Karaliaučiaus kunigas Jonas Bretkūnas (Bretke, Bretkius, 1536–1602). Sunku pasakyti, ar jis žinojo apie savo pirmtakų darbą; į tai atsakytų abiejų tekstų lyginamoji analizė. Kai kurie autoriai spėja, kad Bretkūnas ne tik žinojo apie Volfenbiutelio pamokslų knygą, bet ir pats dalyvavo ją rengiant¹⁰. Bretkūno postilėje buvo originalių, jo paties sukurtų lietuviškų pamokslų; jis laikytinas garsiausiu XVI a. Karaliaučiaus lietuvių pamokslininku. Iki pat XVIII a. vidurio aktyvesni Mažosios Lietuvos lietuvių dvasininkai naudojosi Bretkūno postile. Ji tapo vienu pirmųjų vadovėlių rengiant lietuviškų parapijų kunigus Karaliaučiaus ir Halės Lietuvių kalbos seminaruose. Nors šios knygos egzempliorių buvo išleista pakankamai daug, ji iš dalies dėl kunigų rambumo nebuvo išpirkta ir nebuvo vartojama taip aktyviai, kaip tikėjosi autorius¹¹. XVII a.–XVIII a. pr. Mažosios Lietuvos, ypač atokesnių provincijų bažnyčiose sakomi lietuviški pamokslai buvo daugiausia nevykę prastų vokiškų pamokslų vertimai, kaip ir pastarieji, pilni nesuprantamų lotyniškų žodžių ir citatų.

⁹ Ludwig Jedemin Rhesa, *Geschichte der litauischen Bibel: Ein Beytrag zur Religionsgeschichte der Nordischen Völker*, Königsberg, 1816.

¹⁰ Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, kn. 3: *Senujų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 58.

¹¹ Apie tai plačiau žr.: Ona Aleknavičienė, „Jono Bretkūno kūrybos tyrimai“, in: *Lietuviškajai Biblijai – 400 metų. Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas*: Tarptautinės parodos katalogas, sudarė Ona Aleknavičienė, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2002, p. 101–151; Idem, „„Nebibliografinė“ Jono Bretkūno Postilė (1591): Vlado Daumanto egzempliorius“, in: *Archivum Lithuanicum*, [t.] 6, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, p. 63–86; „Renesansinis Jono Bretkūno Postilės (1591) įrišimas: Vlado Daumanto ir LMAB egzemplioriai“, in: *Ibidem*, p. 87–116.

JOHANAS JAKOBAS KVANTAS –
PAMOKSLININKAS
IR PRŪSIJOS PAMOKSLŲ
REFORMATORIUS

XVIII a. pradžioje Apšvietos idėjoms plintant Europoje, Prūsija švietimo srityje buvo gerokai atsilikusi nuo kaimyninių valstybių. Jau antrą šimtmetį gyvavusią protestantišką Prūsijos Kunigaikštiją vis dar varžė politinė izoliacija. Nebuvo pasiekta tarpusavio supratimo nei su katalikiškąja Lenkija, nei su popiežiaus įtaką patiriančia Vokietija. Mirus Prūsijos Kunigaikštijos įkūrėjui hercogui Albrechtui, nuo 1618 m. Prūsijos Kunigaikštiją valdė iš tos pačios Hohencolernų dinastijos kilę Brandenburgo kurfiurstai, tačiau ūkiniai ir kultūriniai ryšiai, sieję Prūsiją su Brandenburgo žemėmis, buvo silpni. Šių kraštų valdovas Frydrichas III (vėliau tapęs pirmuoju sujungtų žemių karaliumi Frydrichu I) daugiau dėmesio ir lėšų skyrė Brandenburgui, čia 1694 m. įkurtas Halės universitetas, Berlyne 1696 m. įsteigta Meno akademija, o 1700 m. – Mokslų akademija. Tuo tarpu Prūsijoje nebuvo kuriama net pradinio mokymo sistema; senasis Karaliaučiaus universitetas dar tik vadavosi iš scholastinės stagnacijos, stingant tinkamai parengtų pamokslininkų silpnėjo religinis švietimas provincijoje, ryškėjo atotrūkis tarp sielovadininkų ir tikinčiųjų. Bažnyčių vizitacijos parodė, kad kunigai atmestinais vykdė savo pareigas, kai kurie namuose neturėjo net vokiškos Biblijos; pamokslus jie nusirašinėdavo arba sakykloje tik atpasakodavo kokį vokiškos postilės tekstą; pamokslai dažniausiai buvo ne sakomi, o skaitomi iš lapelio. Tiesa, Karaliaučiuje, mokslo ir kultūros centre, padėtis buvo kiek geresnė. Čia buvo leidžiami ir perleidžiami populiarių XVIII a. pamokslininkų: Johanno Arndto (1555–1621), Johanno Benedikto Carpzo (1595–1666), Bernhardo von Sandeno (1636–1703) ir kai kurių kitų, šio žanro tekstai¹².

¹² Johann Arndt, *Auslegung der Evangelien in Predigten*, Lüneburg, 1712; Benedikt Carpzo: *74 Lehr- und Liederpredigten*, Leipzig, 1706; Bernhard von Sanden, *Auslegung der sonn- und festtäglichen Evangelien von B.v. Sanden*, Königsberg,

Tai daugiausia vadinamieji „dogmatiniai“, arba „bibliniai“, pamokslai; paprastiems parapijiečiams jie buvo sunkiai suprantami dėl pasenusios, sustabarėjusios bažnytinės kalbos, siekusios XVI a. pabaigą. Tekstai būdavo prikaišiojami graikiškų ir lotyniškų citatų, jas galėjo suprasti tik nedaugelis išsilavinusių klausytojų, o pamokslų turinį sudarė dažnai ne itin rišlus Biblijos posakių rinkinys. Tokie pamokslai neįsiskverbė į klausytojų širdis, jų buvo klausoma tik iš pareigos.

Pirmaisiais XVIII a. dešimtmečiais protestantiškose vokiečių žemėse pradėjo plisti anglų ir prancūzų maniera sakomi pamokslai. Naujo tipo pamokslininkai stengėsi sekti senųjų graikų ir romėnų iškalbos meistrais, didesnę dėmesį atkreipė į teksto turinio prasmingumą ir žodinės išraiškos įtaigumą. Konservatyvioje Prūsijoje naujovės sunkiai skynėsi kelią, buvo atkakliai laikomasi senosios sunkiai suprantamų ir bedvasių pamokslų sakymo tradicijos. Ryžtingiausiai vokiškų pamokslų reformatoriumi tiek kalbos, tiek formos, tiek ir turinio atžvilgiu buvo J. J. Kvantas. Jis pirmasis Karaliaučiuje pradėjo populiarinti savo paties pasirinktus geriausius naujoviškus pamokslus. Kvantas gerai mokėjo gyvąsias užsienio kalbas, buvo studijavęs anglų ir prancūzų literatūrą ir sukaupęs anuomet neregėtai gausią angliškų ir prancūziškų religinių bei pasaulietinių kūrinių biblioteką, kuri savo apimtimi ir įvairove stebino mokslo bendruomenę. Jo gausioje ir vertingoje apie 8000 tomų bibliotekoje buvo *Esprit Flécher* (1632–1710), Jacques'o-Benigne'o Bossuet (1627–1704), Johnno Tillotsono (1850–1719) pamokslų. Visas knygų rinkinys 1773 m. buvo išparduotas aukcione, nes Kvantas palikuonių neturėjo. Jo bičiuliai Anglijoje parūpindavo ką tik išspausdintų geresnių pamokslų ir reikšmingesnių veikalų. Jis pats išsiversdavo pamokslus į vokiečių kalbą ir pritaikydavo juos savo klausytojams. Tokiu būdu Prūsijoje plito Watto, Fosterio pamokslai.

1711. – Šias nuorodas pateikia: Albert Nietzki, *D. Johann Jacob Quandt*, p. 139. Visų trijų autorių pamokslai XVII–XVIII a. buvo ne vieną kartą spausdinami ir perspausdinami.

Kvantui oponentai priekaištavo, kad jis esą mėgdžioja arba pažodžiui kartoja angliškus pamokslus, tačiau konspektų juodraščiai rodo, kad kiekvieną tekstą jis kruopščiai rengdavo ir stropiai redaguodavo, ieškodamas tinkamesnių žodžių ar posakių.

Kvantui buvo priekaištaujama ir dėl per didelio mokytumo, bet esama liudijimų, jog sakykloje jis kalbėdavęs paprastai ir suprantamai kiekvienam žmogui, pagrindinius savo teiginius imdavęs iš Biblijos, juos aiškiai komentuodavęs ir suprantamai interpretuodavęs.

Didžiausiu Kvantu nuopelnu reikia laikyti tai, kad jis sakė pamokslus taisyklinga ir sklandžia vokiečių kalba. Jo pirmtakai, rūmų pamokslininkas Christianas Dreyeris vyresnysis (1610–1688), Friedrichas Deutschas (1657–1709), tėvas (1636–1703) ir sūnus (1666–1721) Bernhardai von Sandenai tikintiesiems kalbėdavo, piktnaudžiaudami lotynų kalba¹³. Kvantas puikiai mokėjo lotyniškai, buvo nuodugniai išstudijavęs Bažnyčios tėvų raštus ir juos cituodavo, tačiau lotyniškas citatas išversdavo sklandžia vokiečių kalba.

Kvanto pasirodymas sakykloje tapdavo didžiule švente parapijiečiams. Kur slėpėjo tokio populiarumo priežastis? Šis pamokslininkas buvo apdovanotas neeiliniu oratoriaus talentu ir įspūdinga išvaizda. Štai kaip jį apibūdina Borowski's, pats ne kartą klausęs jo garsiųjų pamokslų: „Aukštas, tvirtai sudėtas vyras, rimtas ir didingas, visada pasitempęs, keliantis pagarbą veidas ir kartu jame šviečiantis šiltas draugiškumas, pamaldumą žadinanti išraiška. Savo žodžius jis pa-

¹³ Apie vyskupo von Sandeno pamokslus sklido anekdotai. Vieną iš jų atpasakojo Borowski's. Kartą sakykloje von Sandenas pasakęs žodžius *Castigasti me, castigasti me sed morti me non tradidisti* (*Tu nubaudei mane, nubaudei mane, bet mirčiai manęs neatidavei*, lot.) ir rekomendavęs juos kaip universalią gydymo priemonę, palengvinančią bet kokią skausmą. Pats vyskupas tuo metu sunkiai sirgo, jį kamavo pūlinys gerklėje. Ir štai, atėjęs jo parapijietis pareiškė, kad universalaus vaisto pagalba jis išgydęs daug ligonių. „Kokio vaisto?“ – paklausė dūstantis pamokslininkas, ir tada žmogelis pasakė jam bažnyčioje girdėtus žodžius *Castigasti* ir t. t. , tačiau juos ištarė taip iškreiptai ir tokia rimta išraiška, kad vyskupas neišlaikė nenusikvatojęs. Pūlinys trūko, ir vyskupas iš tiesų pagijo. Tačiau daugiau jis nebeskelbė jokių „gydančių“ lotyniškų citatų, akivaizdžiai pamatęs, kaip jos klaidina paprastus tikinčiuosius.

lydėdavo išraiškingais ir plastiškais gestais, prieš kiekvieną pamokslą lėtai pakeldavo rankas, tačiau įspūdingiausias buvo jo balsas, skvarbus ir kartu nepaprastai malonus bei švelnus; jis sugebėjo taip moduluoti intonacijas, kad kiekvienas jo žodis, kiekvienas skiemuo liejosi harmoningai, maloniai, pažymėtas tinkamu akcentu. Jo pamokslai virpindavo klausytojų širdis, iš akių liejosi ašaros, jo balsas pasiekdavo visus bažnyčios kampelius ir jau nuo pirmųjų žodžių užburdavo klausytojus.¹⁴ Išstisus dešimtmečius minios Karaliaučiaus gyventojų, vokiečių, lietuvių ir lenkų plūsdavo į pilies bažnyčią paklausyti vyriausiojo rūmų pamokslininko. Nors vėliau atsirado dešimtys sekėjų Karaliaučiuje ir provincijoje, jie neprilygo talentu Kvantui ir liko tik negudrūs mėgdžiotojai. Vokietijoje tuo metu garsėjo pamokslininkai Johannas Lorenzas von Mosheimas (1693–1755) ir Johannas Gustavas Reinbeckas (1683–1741), kaip ir Kvantas sakę naujoviškus pamokslus, sugebėję patraukti tikinčiuosius sklandžia ir įtaigia kalba.

Jo pamokslai darė poveikį ne tik dvasininkams, bet ir to meto Karaliaučiaus vokiečių literatams, pavyzdžiui, Johannui Christophui Gottschedui (1700–1766) ir kt. Oratoriaus talentu žavėjosi Katedros mokyklos rektorius, žinomas vokiečių literatūros istorikas Georgas Pisanski's (1725–1790), pavadinęs Kvantą „savosios tautos Aaronu“. Kvanto atminimo kalboje, pasakytoje laidotuvių metu 1772 m. sausio 30 d. (Kvantas mirė sausio 17 d.), jis atkreipė dėmesį ne tik į charizmatines pamokslininko savybes, bet ir sėkmingai susiklosčiusias jo gyvenimo aplinkybes¹⁵.

Didžiulę įtaką būsimajam pamokslininkui padarė jo tėvas, Karaliaučiaus Senamiesčio (Altstadt) kunigas ir konsistorijos tarėjas

¹⁴ Ludwig Ernst Borowski, „Biographische Nachrichten von dem ersten Vorsitzter der Königl. Deutsch. Gesellschaft, D. Johann Jacob Quandt, Oberhofprediger, Generalsuperintendenten u.s.“, in: *Preussisches Archiv*, Januar 1794, p. 31.

¹⁵ Georg Pisanski, „Einige Betrachtungen über die Sprache des Auserwählten stellte bei dem standesmäßigen Leichenbegängnisse des Hochwürdigem hochgelehrten Herrn, Herrn J. J. Quandt ... in einer den 30. Jan. 1772 gehaltenen Standrede“. – Dokumentą savo rankose turėjo L. Gilde. Iki šiol jo nepavyko rasti.

Johanas Kvantas (Johann Quandt, 1651–1713), buvęs savo sūnui ir mokytojas, ir bičiulis. Istorikas Walteris Hubatschas, nenurodydamas šaltinio, tačiau greičiausiai remdamasis savo paties surinktais archyvų duomenimis, teigia, kad senasis Kvantas palikęs 3430 pamokslų konspektus¹⁶. Sūnui jis liko geriausio pamokslininko etalonu. Jaunasis Kvantas išsaugojo dalį tėvo pamokslų: keturis – apie pranašą Ozėją, po vieną – apie pranašą Zachariją, apie karalių Saliamoną, apie Kristaus kančią (visi 1697), taip pat pamokslą apie žmogaus nuteisinimą Dievo akivaizdoje (1686). Labiausiai Kvantas vertino ir brangino tėvo istorinės tematikos pamokslą, pasakytą per pirmojo Prūsijos karaliaus Frydricho I karūnavimo iškilmes Karaliaučiuje 1701 m. sausio 18 d. Jame pamokslininkas interpretavo Patarlių knygos ištrauką: „Per mane valdo karaliai ir teisėjai teisia; per mane viešpatauja kunigaikščiai ir visi regantai žemėje“ (plg. *Pat* 8, 15–16). Karūnavimo pamokslo juodraštis buvo perrašomas net tris kartus; tai rodo, kad senasis Kvantas jautė momento iškilmingumą ir kruopščiai rengėsi. Būsimasis rūmų pamokslininkas – tuomet penkiolikmetis Kvantas – irgi giliai išgyveno šią jaudinančią akimirką. Vėliau pats sakydamas pamokslius karaliaus akivaizdoje, prisimindavo ir aną iškilmingą dieną. Beje, norėdamas įamžinti tėvo atminimą ir palikti jo atvaizdą ateinančioms kartoms jis tarpininkaujant J. Ch. Gottschedui užsakė Leipcige tėvo portretą; jis buvo išraižytas varyje pagal sūnaus turėtą sidabrinę plokštelę.

Senasis Kvantas buvo ne tik uolus pamokslininkas, bet ir gabus pedagogas, sugebėjęs sudominti ir patraukti jaunuomenę. Jo auklėjimo idealas buvo dar senovės graikų suformuluotas tobulo žmogaus apibūdinimas *καλὸς κάγαθός*¹⁷. Pavyzdžiui, vienoje kalboje išlydimiems į universitetą konfirmantams jis sakė: „Studijuojančiam jaunimui reikalinga dvejopa sveikata – kūno sveikata ir dvasios sveikata, reikia rūpintis, kad jūsų kūne būtų sveika dvasia ir tyra širdis. [...] Doras

¹⁶ Walter Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, Bd. 1, Göttingen: Vandenhoeck et Ruprecht, 1968, p. 174.

¹⁷ Gražus ir geras (gr.).

elgesys, susilaikymas nuo nuodėmės yra geriausia jauno studijuojančio žmogaus sveikata, ir, kam Dievas davė sveiką kūną ir sielą, tas turi tarnauti Dievo garbei“¹⁸. Šių dvasinės ir fizinės sveikatos principų Kvantas laikėsi auklėdamas ir savo sūnų. Pastebėjęs jo gabumus ir polinkį į mokslą, patyręs, kad jaunuolis pasirengęs sekti tėvo pėdomis ir tapti dvasininku, Kvantas pats ėmėsi rengti sūnų studijoms. Jo manymu, būsimam intelektualui būtina nuolat plėsti akiratį ir ugdyti iškalbos meną. Tad jis pirmiausia jaunuolį supažindino su Aristotelio mokymu, kurį laikė dvasios lavinimo ir išraiškos tobulinimo pagrindu. Čia reikia pasakyti, jog senasis Kvantas ir pats domėjosi Aristotelio filosofija, ją rėmėsi savo disertacijoje *De vero metaphysicae objecto*¹⁹, parašytoje vadovaujant profesoriui Jacobui Borgeriui. Tėvas su sūnumi kartu skaitė ir studijavo Šventąjį Raštą.

XVII a. pabaigoje religinėje ir mokslo sferoje vyravo lotynų kalba. Senasis Kvantas buvo vienas pirmųjų Karaliaučiaus kunigų, kurie iš patriotinių paskatų rūpinosi vokiečių kalbos puoselėjimu ir jos teisių įtvirtinimu. Rankraštiniame palikime buvo išlikęs jo parengtas veikalas *Excerpta Homiletica*²⁰ (1684). Pirmoje šio veikalų dalyje, pavadintoje „Naudingos mintys“, buvo dėstomos vokiečių rašytojo ir pedagogo Christiano Weise's (1642–1708) pažiūros. Šis pedagogas buvo įsteigęs mokyklas Weissenfelse ir Zittau, kur pats rengė jaunuolius, daugiausia iš kilmingų šeimų, valstybinei, dvaro ir karinei tarnybai. Weise vienas pirmųjų pradėjo skelbti, kad būsimiesiems tarnautojams, norintiems išmokti tinkamai bendrauti su visuomene ir siekti profesinės karjeros, būtina išstobulinti rašytinę ir žodinę vokiečių kalbą ir pasiekti, kad ji būtų tokia pat daili ir grakšti kaip lotynų. Gimtosios kalbos ugdymą jis laikė svarbiausiu tikslu, kurio turėtų siekti visos gimnazijos. Kalbėdamas apie vokiečių poeziją, kritikavo svetimžodžių naudojimą. Šios idėjos rado atgarsį Prūsijoje; jų

¹⁸ Luise Gilde, *Beiträge*, p. 77.

¹⁹ Apie tikrąjį metafizikos objektą (lot.).

²⁰ Homiletikos ištraukos (lot.).

paskatintas senasis Kvantas vengė vartoti pamoksluose svetimžodžius, o savo mintis formulavo taisyklinga, aiškia ir sklandžia vokiečių kalba. To jis mokė ir savo sūnų.

Vėliau jis atidavė berniuką rengti Senamiesčio mokyklos mokytojui Michaeliui Stobäusui, kuriam taip pat buvo artimos Weise's vokiečių kalbos grynumo idėjos. Šioje mokykloje jaunasis Kvantas gavo gerą humanitarinį išsilavinimą. Bandydamas plunksną poezijoje ir prozoje, jis mokėsi subtiliai ir įtaigiai raštu formuluoti savo mintis, įgijo pirmuosius oratorinio meno įgūdžius. Istorijos pamokose buvo skiepijama ištikimybė ir klusnumas Prūsijos karaliui ir vyresnybei, pagarba ir dėmesys paprastiems žmonėms. Istorinė medžiaga buvo naudojama ir retorikos pratyboms. Ano meto akademiniuose sluoksniuose buvo populiarios vadinamosios „politinės“ kalbos, sakomos bičiulių ratelyje. Jų temos būdavo įvairios, pavyzdžiui, kaip pasveikinti iš karo tarnybos laimingai sugrįžusį karį; kokiais žodžiais sutikti savo bičiulį, teologijos studentą, išsigelbėjusį sudužus laivui; kaip palydėti išvykstantį teisės studentą. Panašios oracijos būdavo sakomos ir aktualiomis politinio ir visuomeninio gyvenimo temomis. Mokytojas Stobäusas tokias užduotis skirdavo taip pat savo jaunajam mokiniui. Dar praėjusio amžiaus pradžioje buvo išlikęs pirmųjų Kvanto sukurtų „politinių“ kalbų rankraštis. Vienoje iš jų vaizduojama, kaip Romos imperatorius pasiskelbia naujuoju valdovu, kaip išreiškia liūdesį dėl mirusiojo imperatoriaus, kaip pašlovina jo darbus, pasižada tęsti politiką ir paragina savo tautą būti jam tokią pat ištikimą kaip ir jo pirmtakui. Kvantas lavindamasis kūrė įvairiausio turinio kalbas: tinkamas sakyti karūnacijos proga, deramas paskelbti išlydint legatą, taip pat tinkamas skaityti susidomėjus kokiais nors konkrečiais įsimintiniais Vokietijos gyvenimo įvykiais. Oracijų tekstai, taip pat ir laiškų pavyzdžiai buvo rašomi lotyniškai.

Tarp išlikusių jaunojo Kvanto rankraščių, kuriuos prieš 1933 m. dar laikė savo rankose L. Gilde, būta ir gramatikos darbų gana pre-

tenzingu pavadinimu *De elegantis styli latini*²¹. Juose pateikiama samprotavimų apie lotynų kalbos gramatiką ir sintaksę, analizuojamos retorinės išraiškos priemonės ir lotynų oratorinės kalbos idiomatika. Reikia pridurti ir tai, jog, be rašto pratybų ir kalbų sakymo, Kvantas itin stropiai ir sėkmingai mokėsi diskusijų meno ir motyvuotos argumentacijos. Jo talentas diskutuoti ypač ryškiai atsiskleidė vėliau, polemizuojant su naujos pakraipos protestantizmo atstovais Karaliaučiuje, o būtent, su pietistais. Taip pat galbūt dar mokykloje jis susipažino su vokiečių poezijos teoretiko Martino Opitzo (1579–1639) poetikos pagrindais, išdėstytais svarbiausiame jo veikale *Buch von der deutschen Poeterey* (*Knyga apie vokiečių poeziją*, 1624).

Kunigaikštijos pripažinimo monarchija metais (1701) Kvantas įstojo į Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultetą, jau turėdamas gerą humanitarinį pasirengimą, be to, tvirtai pasiryžęs gryninti vokiečių kalbą. Jau pirmaisiais studijų metais jis vokiečių kalba parengė poetikos darbą *Nöthiger Unterricht von deutschen Versen* (*Naudingas mokymas apie vokiškas eiles*). Šiame traktate autorius reikalavo apvalyti vokiškas eiles nuo svetimžodžių, teigė, jog eiliuojant leistina vartoti tik svetimų kalbų *nomina propria*²². „Vokiečių kalba yra, deja, visai sumenkusi, nes jos spindesys gerokai aptemdymas užsienietiškais žodžiais“, – rašė Kvantas. – „Jeigu kas moka bent vieną prancūzišką žodį, tai ir laikosi jo įsikandęs, net jei ir nemoka jo taisyklingai išstarti. Ponas Opitzas griežtai kritikuoja tokius vokiečių kalbos darkytojus ir pademonstruoja, kaip skamba svetimų žodžių prikaišiotos eilės“.²³

Jaunuolis uoliai rengėsi pamokslininko darbui, ugdė įgimtą oratoriaus talentą, tobulai įvaldė įvairiausias išraiškos priemones. L. Gilde, gerai išstudijavusi ano meto pamokslininkų kalbas, teigia, kad Kvantas nemėgdžiojo nei savo pirmtakų, nei amžininkų. Didesnės įtakos jam padarė jaunystėje studijuoti anglų ir prancūzų pamokslai. Net ir

²¹ Apie stilingas lotynų kalbos priemones (lot.).

²² Asmenvardžius (lot.).

²³ Luise Gilde, *Beiträge*, p. 80.

būdamas šlovės viršūnėje, jis domėjosi užsienio homiletikos teorija ir praktika. Leipcigo universiteto bibliotekoje buvo rastas Kvantto laiškas, rašytas 1747 m. rugpjūčio 18 d. Gottschedui. Jame prašoma atsiųsti žurnalą, kuriame išspausdintas straipsnis „Idée du caractère des oraisons funèbres avec la comparaison de celles de Mr. Bossuet et de Mr. Fléchier avec ces vers de Virgile au frontispice“²⁴ (1745).

Kaip aukščiau minėta, studijų metais jį stipriai paveikė Aristotelio filosofija, su kuria jį jau buvo supažindinęs tėvas. Iš šio Antikos mąstytojo jis mokėsi aiškaus, tikslaus, konkretaus formulavimo. Karaliaučiaus universitete Aristotelio studijos turėjo senas tradicijas; nuo pat jo įkūrimo specialiais potvarkiais jas buvo nurodoma diegti akademijoje. Pirmieji, raginę Vokietijos aukštosiose mokyklose įvesti Aristotelio studijų kursą, buvo olandų humanistas Rudolfas Agricola (1443–1485) ir vokiečių humanistas Philippas Melanchthonas (1497–1560), teologas, Vitenbergo universiteto graikų literatūros profesorius, Martino Lutherio bičiulis, Reformacijos veikėjas, naujos vokiečių peripatetinės mokyklos įkūrėjas. Šie humanistai dėjo pastangas pakeisti scholastinį mąstymą, o teologijos mokslo kalbą padaryti aiškesnę ir suprantamesnę. Universiteto statutuose būsimiesiems teologams buvo rekomenduojama studijuoti Melanchthono filosofines knygas, kurios buvo laikomos „nepralenkiamu aiškumo, organizuotumo ir puikiausios elegancijos pavyzdžiu“²⁵. Šiose knygose išdėstytas „humanistinis aristotelizmas“ tapo protestantizmo filosofijos pagrindu. Jo fizikos ir psichologijos vadovėliai iš esmės taip pat rėmėsi Aristotelio idėjomis, lydimmomis naujų XVI a. gamtos pažinimo žinių. Melanchthonas stengėsi suderinti aristotelizmą su Šventuoju Raštu; ši sintezė turėjo tapti protestantų dogmatikos pagrindu. Kitaip tariant, Aristotelio raštai turėjo būti patikrinti Šven-

²⁴ Idėja apie laidotuvių prakalbų pobūdį lyginant mons. Bossuet ir mons. Fléchier prakalbas su šiomis Vergilijaus eilėmis frontispise (pranc).

²⁵ Wilhelm Windelbad, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*, Tübingen: J.C.B. Mohr, 1928, p. 306.

tuuju Raštu²⁶. Universiteto statutuose buvo nurodoma kiekvienam stengtis pastebėti, ko nepasakė Aristotelis, ir pildyti jo mokymą žvelgiant iš teologinių pozicijų. To meto protestantizmo ryšį su aristotelizmu aiškiai suformulavo Peteris Petersenas: „Pagrindinis uždavinys buvo suderinti žmogišką žinojimą su dieviška išmintimi ir pabandyti kitaip – naujai – traktuoti ir patobulinti Aristotelį“²⁷. Karaliaučiaus universitete ryškiausi šios naujos pakraipos atstovai buvo logikos, vėliau teologijos profesorius, rūmų pamokslininkas Melchioras Zeidleris (1630–1686), jo mokinys, filosofijos profesorius Andreas Hedio (1640–1703), praktinės filosofijos profesorius Georgas Thegenas (1651–1729; pastarasis organizuodavo viešus disputus ir juose koreguodavo kai kuriuos Aristotelio politinius postulatus). Kvantui Aristotelio filosofiją dėstė Paulis Rabe (1656–1713), savo metodologijoje tęsęs pirmtakų tradicijas. Rabe teigė, kad Aristotelio nuostata, jog dangus yra išjudintas amžinuoju ir būtinuoju Dievo judesiu, jokiū būdu nesikertąs su tikėjimo postulatu apie pasaulio sukūrimą. Tačiau Aristotelis tai aiškinąs *lumen naturae*²⁸, o reikėtų aiškinti – Apreiškimo šviesa. Taigi Karaliaučiaus universitete buvo bandoma panaikinti prieštaravimus tarp Aristotelio mokymo ir krikščionybės. Vėliau šią tradiciją išplėtojo Karaliaučiaus filosofas Immanuelis Kantas (1724–1804), ir taip buvo „nutiestas tiesus kelias nuo Reformacijos Vitenberge iki *Proto kritikos* Karaliaučiuje“²⁹. Diskusijose su Katalikų Bažnyčia ir svyruojančiais protestantais buvo reikalingas blaivus protas ir kalbėjimas iš esmės. Tai pabrėžė dar Lutheris. Iš Aristotelio buvo mokomasi logiškai diskutuoti ir aiškiai reikšti savo mintis. Melanchthono dvasia Rabe’s ugdomas jaunasis Kvantas 1703 m. parašė filosofinį traktatą *De sede categoriarum*³⁰, kuri

²⁶ Wilhelm Windelband, *Lehrbuch*, p. 302.

²⁷ Peter Petersen, *Die Geschichte der aristotelischen Philosophie im protestantischen Deutschland*, Leipzig: Meiner, 1921, p. 42.

²⁸ Gamtos šviesa (lot.).

²⁹ Peter Petersen, *Die Geschichte*, p. 43.

³⁰ Apie kategorijų vietą (lot.).

apgynė mokytojo vadovaujamos komisijos akivaizdoje. Įdomu tai, kad čia, be kitų kategorijų, būsimasis oratorius apibrėžė žodžio (*vocabula*) kategoriją: „Patys žodžiai nėra mūsų sielos sąvokos ar konceptai, jie yra tik simboliai ir ženklai. Tuo tarpu sąvokos (*notiones*) yra žodžių pagrindas, tam tikras žodžių paveikslas. Todėl sąvoką galima būtų palyginti su saulės laikrodžio rodykle, o žodį – su rodyklės metamu šešėliu. Abudu parodo valandas, tik rodyklė pirmiau ir iš tikrųjų, o šešėlis – vėliau ir priklausomai nuo rodyklės padėties. Būtent taip sąvokos mums reprezentuoja daiktus, kuriuos mes pažįstame, o žodžiai paskiau jas išreiškia“³¹.

Kvantui buvo artimas Aristotelio mokymas apie tai, kad liaudies priežodžiuose glūdi ankstyvosios filosofijos užuomazgos, o besivystamos tautos perduoda tuos trumpus ir taiklius pasakymus iš lūpų į lūpas. Kvantas laikė juos moraline vertybe. Jis rankiojo iš senųjų autorių raštų įdomesnes citatas ir jas supaprastinęs pats surimuodavo. Jis buvo netgi pasidaręs abėcėlinį tokių citatų rinkinėlį su šaltinių nuorodomis *Loci communes sententiarum*³² ir naudojosi jomis, palyvindamas savo kalbas ir pamokslus. Būsimiesiems pamokslininkams (*futurus theologus*) rengiant tekstus Kvantas rekomendavo pasitelkti Bibliją, maldas arba naujausius vokiškų pamokslų rinkinius ir Biblijos komentarus. Ypač rekomendavo Müllerio raštus, pasirodžiusius 1708 m. ir apėmusius per šimtą įvairioms progoms pritaikytų sentencijų, taip pat 1708 m. Dancige išleistą sentencijų knygelę, Christiano Lehmanno penkiatomę pamokslų rinktinę ir Johanno Samuelio Misanderio (1638–1713) šešiatomį *Deliciae dictorum Dominicalium et Festivalium*³³, taigi skatino uoliai ir kūrybiškai naudotis kitų autorių sukaupta medžiaga. Skaityti Šventąjį Raštą, pasak Kvantu, reikia labai atidžiai: „perskaičius vieną Biblijos skyriaus eilutę, [būtina] stabtelėti, pamedituoti ir paklausti savęs, kokia šios eilutės prasmė,

³¹ Luise Gilde, *Beiträge*, p. 83.

³² Bendrosios posakių vietos (lot.).

³³ Dailesnėji kalbu, sakomų sekmadieniais ir švenčių dienomis, posakiai (lot.).

taip pat [reikia] įsitikinti, kokios tematikos pamokslui tinka ta frazė: atgailos, dėkojimo ar mirusiojo atminimui“³⁴.

Gilde atmeta kai kurių vokiečių tyrėjų spekuliacijas, kad Kvantas mokėsis iš anksčiau minėto garsaus to meto vokiečių pamokslininko Johanno Lorenzo von Mosheimo³⁵. Jo traktatas *Observationes sacrae et historico criticae*³⁶ pasirodė 1721, o išsyk išpopuliarėjęs pamokslų rinkinys *Heilige Reden*³⁷ – 1725 metais, kai Kvanto ypatingą oratoriaus talentą jau buvo pastebėjęs karalius Frydrichas Vilhelmas I ir paskyręs jį Prūsijos vyriausiuoju rūmų pamokslininku. Ar turėjo Kvantui įtakos būsimasis garsus vokiečių literatas ir literatūros teoretikas Johannas Christophas Gottschedas (1700–1766)? Iš dalies, taip. Mat nuo 1720 m. Kvantas pats mokė Gottschedą ir jam davė pirmąsias vokiečių iškalbos meno pamokas. Vėliau Kvantas atsidūrė Gottschedo šešėlyje, taigi jo vaidmuo puoselėjant bendrinę vokiečių kalbą XVIII a. pradžioje dar nėra pakankamai atskleistas. Šiedu vokiečių mokslo vyrai papildė vienas kito darbus. Kvantas daugiau reiškėsi kaip oratorius praktikas, o Gottschedas rūpinosi vokiečių kalbos gramatika ir tobulino ortografiją, pagaliau sukūrė naują iškalbos ir poezijos meno teoriją.

Kvanto pamokslai yra aiškios struktūros, logiški, pasižymintys minties nuoseklumu. Greičiausiai jo stiliaus formavimuisi turėjo įtakos ir Christiano Wolffo (1579–1754) filosofijos studijos. Wolffas buvo Halės universiteto filosofijos ir matematikos profesorius, išstudijavęs Descartes'o ir Leibnizo filosofijos veikalus, vienas pirmųjų Vokietijoje vystęs racionalizmo filosofiją, taip pat vienas pirmųjų profesorių, skaičiusių paskaitas vokiečių kalba. XVIII a. pirmaisiais

³⁴ Luise Gilde, *Beiträge*, p. 84.

³⁵ Luise Gilde, *Beiträge*, p. 92.

³⁶ Kritinės istorinio turinio pastabos Šventojo Rašto temomis (lot.). Čia ganėtinai laisvai pateikiamas veikalo pavadinimas. Sprendžiant iš įvairių bibliotekų katalogų, minima kn.: *Jo. Laur. Moshemii Observationum sacrarum et historico-criticarum liber primus: Accedit oratio ejusdem, de eo quod nimium est in studiis linguarum et critices*, Amstelodami: Curabat Gerardus onder de Linden, 1721.

³⁷ Šventosios kalbos (vok.). – Čia veikiausiai minima kn.: *Heilige Reden über wichtige Wahrheiten der Lehre Jesu Christi...*, Hamburg: Felginer, 1725–1739.

dešimtmečiais jo mokymas turėjo sekėjų Karaliaučiaus universitete. Vėliau šiam mąstytojui buvo iškelta byla (istorijoje žinoma kaip Wolffo-Fischerio byla), jis pats persekiojamas, o jo mokymas, kuris laužė ortodoksų dogmas, uždraustas. Wolffas padarė įtakos ir Kvanto mokiniiui Gottschedui. Savo disertacijoje *De conversione hominis et gratia Dei in eadem efficaci et sufficiente*³⁸ jis įrodinėjo, kad Dievo malonė veikia ne tiesiogiai, gamtos dėsniams prieštaraujančiu būdu, o tiktai per žodį. Šį traktatą jis įteikė savo mokytojui Kvantui, prašydamas jį pristatyti viešam gynimui prezidiume. Kvantas ne tik neįvykdė šio prašymo, bet ir nusprendė negražinti autoriui eretiškų minčių kupino rankraščio, kad šis nesulauktų nemalonumų³⁹. Nors Kvantas pritarė savo mokinio mintims, privalėjo saugoti teologijos mokslo grynumą, kurio tuomet reikalavo universiteto statusas. Gottschedas diegė vokiečių kalboje grynumo, aiškumo, taisyklingumo principus. To paties teologijos srityje siekė ir Kvantas, tiesa, jis ryžtingai atsiribojo nuo pačios Wolffo filosofijos, tačiau kalbos moksle rėmė ir plėtojo jo idėjas. Abiems darė didelę įtaką senųjų graikų ir romėnų oratorystės menas, taip pat prancūzų, sekusių Antikos autoritetais, iškalba ir poezija. Iš šių iškalbos meistrų jie mokėsi įtaigos, laikydami ją tikrojo oratoriaus ypatybe⁴⁰. Tikrąją iškalbą Gottschedas laikė mokslu; tikrasis oratorius, jo manymu, turįs būti išsimokslinęs ir išmintingas žmogus, sukaupęs gyvenimiškos patirties ir žinių iš įvairiausių gyvenimo sričių⁴¹.

Kvanto pamokslai pasižymi puikia konstrukcija ir išstobulinta forma; nuo kitų savo laikmečio pamokslininkų jis skyrėsi ir tuo, kad jo kalbose atsispindėjo nacionalinė vokiška mąstysena ir puikios vokiečių literatūros žinios. Laikydamas vokiečių nacionalinės kalbos

³⁸ Apie žmogaus atvertimą ir Dievo veiksmingą bei pakankamą malonę, [parodyta] jam (lot.).

³⁹ Eugen Reichel, *Gottsched*, Bd. 1, Berlin: Gottsched-Verlag, 1908, p. 90.

⁴⁰ Johann Christoph Gottsched, *Grundriß zu einer vernünftigen Redekunst, mehrents nach Anleitung der alten Griechen und Romänen entworfen*, Leipzig, 1728. Leidinys dar ieškomas, nuoroda apie jį: Luise Gilde, *Beiträge*, p. XXIV.

⁴¹ Alfred Heubaum, *Geschichte des deutschen Bildungswesens seit der Mitte des 17. Jahrhunderts*, Berlin: Weidmann, 1905, p. 237.

tobulinimą didžiausia siektinybe, jis aktyviai dalyvavo Karaliaučiuje steigiant Karališkąją vokiečių draugiją, kurios vienas esminių uždavinių buvo vokiečių kalbos gryninimas ir puoselėjimas. Gottschedas yra pastebėjęs, kad Kvantas sutikęs tapti pirmuoju Draugijos prezidentu, siekdamas ne garbės ir pripažinimo⁴² – jo tikslas buvo sustiprinti vokiečių kalbos įtaką ir grąžinti jai pirmykštį grynumą rytinėse vokiečių žemėse, nes Prūsiją jis laikė neatskiriama Vokietijos dalimi. Kaip tik todėl vokiečių kalbą ugdomi draugija rytiniame pakraštyje ir atokiausiam vokiškos kultūros centre jam atrodė atliekanti kur kas svarbesnę misiją negu atitinkamos draugijos, veikusios vakarinėse arba vidurinėse vokiečių žemėse. Taigi vadovaudamas naujai draugijai, Kvantas siekė dviejų tikslų: skleisti vokiečių kultūrą atsilikusiose, kaip buvo įprasta manyti, vokiškose prūsų žemėse, susilpninti ar net pašalinti prancūzų kalbos įtaką, ypač jaučiamą šiaurinėse ir rytinėse vokiečių žemėse, ir atverti kelius sunormintai vokiečių kalbai, kuri ugdytų apsišvietusią visuomenę per literatūros kūrinius, propaguotų vokiečių literatūrą už Vokietijos sienų, pirmiausia Šiaurės ir Rytų Europoje⁴³. Šios Draugijos veiklą prasmingai skatino teoriniai Gottschedo veikalai ir praktinis jo mokytojo Kvanto triūsas. Nacionalinio atgimimo ir kalbos gryninimo idėjai pritarė ir Draugijos direktorius Celestinas Flottwellas (1711–1759). Tapęs Draugijos prezidentu, Kvantas pasiūlė išversti taisyklinga vokiečių kalba jau minėto E. Fléchier, Nimo (pranc. Nîmes) vyskupo, gedulingas kalbas, kurios tuo metu buvo populiarios ne tik Prancūzijoje, bet ir už jos sienų. Šie tekstai turėjo paskatinti naująją Prūsijos dvasininkų kartą, o pirmiausia jaunuosius Draugijos narius, atsiverti naujovėms, aktualizuoti Bažnyčios mokymą ir sekti geriausiais užsienio oratorystės meno pavyzdžiais. Fléchier pamokslų vertimą visuomenė priėmė labai palankiai. Po pirmojo leidimo, pasirodžiusio 1749 metais, veikiai sekė dar du šio

⁴² Theodor Wilhelm Danzel, *Gottsched und seine Zeit: Auszüge aus seinem Briefwechsel*, Leipzig: Verlag der Dyk'schen Buchhandlung, 1848, p. 108.

⁴³ Eugen Reichel, *Gottsched*, Bd. 2, Berlin: Gottsched-Verlag, 1912, p. 634.

pamokslų rinkinio leidimai. Ypač sklandūs buvo paties Kvanto bei jo bičiulio Gottschedo atlikti vertimai. Jie praturtino vokiečių literatūrą naujomis išraiškos priemonėmis ir parengė dirvą Apšvietos epochos literatūrinei raiškai vokiečių žemėse.

Tapęs Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriumi ir ugdydamas būsimuosius pamokslininkus Kvantas daug dėmesio skyrė pratyboms, skatindamas jaunimą kasdien treniruoti atmintį (Kvantas lygino ją su vašku, kuris kietėja, neminkomas ilgesnį laiką). Jis skatino kūrybiškai atsirinkti reikalingas Biblijos teksto dalis ir mokytis kurti ne vieną, o keletą pamokslų kurios nors dalies tema, kad kiekviena būtų galima panaudoti įvairiomis progomis. Kvantas ragino ieškoti naujų ir įdomių teksto konstravimo formų („*analytice, synthetice, arbitrarie, schematice, typice, hymnodice, paradoxastice, emblematicae*“⁴⁴ ir pan.). Jo archyve buvo išlikęs analitiniu metodu parengto pamokslu eskizas. Pamokslas rėmėsi ištrauka iš 117 psalmės „Šlovinkite Viešpatį visos tautos! Aukštinkite jį visos šalys!“⁴⁵ (*Lobet den Herrn alle Heiden; preiset ihn, alle Völker*). Štai jo turinio schema:

Teiginys (*propositio*): Dovydas ragina visus žmones šlovinti Dievą.

1. Paragintųjų tautų Dievo šlovinimo ypatybės:

- a) žmonės, kurie turi šlovinti, yra visos tautos, visi pagonys;
- b) Viešpats, kurį jie turi šlovinti, turi tokias savybes, Jis yra:
 - a) maloningas,
 - b) teisingas,
 - c) amžinas;
 - c) už ką jie turi šlovinti Viešpatį;
 - d) koku būdu jie turi Jį šlovinti:

⁴⁴ Analitiškai, sinteziškai, arbitriškai, schemiškai, tipiškai, himniškai, paradoksiškai, emblemiškai (lot.).

⁴⁵ Pamokslas parengtas remiantis pačiu trumpiausiu, vos penkių eilučių psalmės tekstu:

Šlovinkite Viešpatį visos tautos!
Aukštinkite jį visos šalys!
Tikrai didis mums jo gerumas
ir Viešpaties ištikimybė amžina.
Šlovinkite Viešpatį.

- a) vidumi,
 - b) išore,
 - c) širdimi,
 - d) lūpomis,
 - e) nuoširdžiai ir džiaugsmingai,
 - f) nepaliaujamai.
2. Priežastys arba paskatos, raginančios tai daryti:
- a) du kartus pakartotas įsakymas – „šlovinkite!“, „aukštinkite!“,
 - b) raginimo teisingumas,
 - c) didelė palaima, kurią žada Dovydas ir kuri lydės po mirties.

Savo traktate *De oratoria sacra*⁴⁶ Kvantas formuluoja patarimus, kaip reikia rengtis pamokslui. Nepakanka tik keletą kartų perskaityti pasirinktą ištrauką. Reikia motyvuotai pagrįsti tokį pasirinkimą ir palyginti tą ištrauką su kitais šaltiniais – chaldėjų Senuoju Testamentu, Septuaginta, sirų Naujuoju Testamentu ir Lutherio Biblijos vertimu. Vystant temą, pirmiausiai pasižymėti teiginius, tai gali būti trumpas apibūdinimas, sentencija, posakis ar pagarbinimas, po to reikia parengti antitezes – įrodymas, atmetimas, klausimas ir pan. Kai dėl turinio prasmės, tai reikia atskleisti tiesioginę (*litteralis*⁴⁷) ir perkeltinę (*mysticus*⁴⁸) jo reikšmę pasitelkiant paraboles ir alegorijas.

Kvanto archyve buvo išlikęs pavyzdys, kaip jis pats konstravo pamokslus. „Prieš pradėdant dėstymą turi būti iš pradžių pateikiami teiginiai: 1. per *protasin*⁴⁹; 2. *actiologiam*⁵⁰; 3. *amplificacione*⁵¹“. Teiginys

⁴⁶ Apie šventąją iškalbą (lot.).

⁴⁷ Pažodinę (lot.).

⁴⁸ Paslėptą, slėpiningą (lot., graik.).

⁴⁹ *Protasis* – teiginys, tvirtinimas (graik.). Gramatikijoje – pradinė nesavaraikiška sudėtinio prijungiamojo sakinio dalis, dažniausiai sąlygos šalutinis sakiny. Literatūroje – įvadinė kūrinio (dažniausiai dramos) dalis.

⁵⁰ Greičiausiai *actiologia* korektūros klaida vietoje *aetiologia*. *Aetiologia* – priežasties radimas (graik., lot. *redditio causae*). Terminas, apibrėžiantis teiginį, kuriuo nurodoma jau pareikšto tvirtinimo priežastis; dažniau vartojamas priežasties šalutiniam sakiniui apibūdinti.

⁵¹ *Amplificatio* – temos vystymas, plėtojimas (lot.). Retorikoje dažniausiai vartojama apibūdinti tam tikrai figūrai, kuria „gausiai išvardijami vienu ar keli“

(*propositiones*) turįs būti *naturalis*⁵² arba *artificialis*⁵³ ir pristatyti temą arba požiūrį. Kartais teiginiai gali būti diversiški pačiai temai arba gali būti dvi priešingų teiginių grupės; jos egzistuoja tol, kol dėstymo metu surandamas *tertium similitudinis*⁵⁴ arba *dissimilitudinis*⁵⁵. Pavyzdžiai (*actiologien*) gali būti imami:

- 1) iš *L. L. Topicis*⁵⁶;
- 2) iš teologijos mokslo knygų;
- 3) iš gyvenimo ir patirties.

Siekiant didesnės įtaigos, Kvanto mokymu, reikia paisyti bendrųjų taisyklių. Jos sesančios tokios:

1. Gerai įvaldyk efektų meną.
2. Įsitikink, ar efektai tikrai paryškina tai, kas buvo minėta įžangoje.
3. Objektą pristatyk išsamiai ir gyvai.
4. Stenkis, kad visi jį suprastų.
5. Kalbėk apie objekto priežastis.
6. Nuolat primink iš to išplaukiančias geras ir blogas pasekmes.

Temos vystymas (*amplificationes*) gališ tekėti tokiomis vagomis:

- 1) *à contrario*⁵⁷, kartu atsižvelgiant į subjektą ir predikatą; atsižvelgiant vien tik į subjektą ar predikatą;
- 2) *à simili*⁵⁸, čia reikia atkreipti dėmesį į tokias taisykles: jeigu *simile* eina su vienu teiginiu, tai ji vadinama *simile*, tačiau jeigu siejama su keletu teiginių,

kalbos elementai ne tik raiškumui, bet ir išoriniam įspūdžiui pasiekti“ (Regina Koženiauskienė, *Retorika: Iškalbos stilistika, 2-asis patais. leid.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 290).

⁵² Įprastinis, paprastas, natūralus (lot.).

⁵³ Dirbtinis, meniškasis, kūrybiškasis (lot.).

⁵⁴ Trečias panašus [į pirmus du dalykus] (lot.).

⁵⁵ Trečias nepanašus [į pirmus du nepanašius dalykus] (lot.).

⁵⁶ Topikos knygų (lot.). Tokiu pavadinimu pasaulio literatūroje žinoma keletas veikalų. Taip vadinama viena Aristotelio (384–322 pr. Kr.) logikos dalis ir Cicerono (106–43) retorikos veikalas.

⁵⁷ Priešingai, paž. „nuo priešingo“, „iš priešingos pusės“ (lot.).

⁵⁸ Panašiai, paž. „nuo panašaus“ (lot.).

vadinama alegorija, tokiu atveju reikia atsižvelgti į *tertium comparationis*. Jeigu aš negaliu rasti *similitudinem*⁵⁹, tai galiu panaudoti *dissimilitudo*⁶⁰;

3) *ab exemplo*⁶¹. Pavyzdys susideda iš naracijos ir aplikacijos, čia reikia atkreipti dėmesį,

a) kad nepasakytume neapgalvotų žodžių apie kokį nors asmenį,

b) kad nevertotume pavyzdžių, kurie gali būti kam nors nemalonus;

4) *à testimonio*⁶². *Testimonia* galima koreguoti, juos reikia pateikti tokia kalba, kokia yra sakomas pamokslas;

5) *à loco communi*⁶³. Tai yra naudinga, kai aš:

a) įterpiu nuoseklią kokią nors istoriją,

b) kalbu kokia nors istorine tema,

c) sakau laidotuvių kalbą arba panegiriką,

d) kai noriu pacituoti kokio nors Apaštalo laišką;

6) *à meditatione*⁶⁴. Jis turi išplaukti iš teiginių;

7) *à paraphras*⁶⁵. Parafrazės yra trejopos, tai gali būti *amplificatio* išaiškinimas, istorija, pasakojanti, kokiomis aplinkybėmis kažkas atsitiko, ir filosofiniai apmąstymai.

Yra išlikę vieno Kvanto Sekminių pamokslų apmatai. Štai kaip čia apibūdinta tema ir suformuluotos tezės:

Tema: Trys nepaprastos Sekminių dovanos:

1) Tėvas dovanuoja mums savo liepsnojančios širdies meilę;

2) Sūnus dovanuoja alyvmedžio taikos šakelę;

3) Šv. Dvasia dovanuoja atverstą Bibliją.

XVIII a. buvo įprasti dvejopi pamokslai – „halietiški“, t. y. pietistiniai, ir filosofiniai, sakomi daugiausia ortodoksų. Nei vienas, nei kitais Kvantas nesekė. Pirmuosius pamokslus jis laikė vienapusiškais, o antruosius – nenaudingais ar net žalingais. Jo pamokslų turinys daugiausia buvo paremtas Biblija. Ji jam teikė pakankamai įvairių

⁵⁹ Panašumą (lot.).

⁶⁰ Nepanašumą (lot.).

⁶¹ Remiantis pavyzdžiu (lot.).

⁶² Remiantis liudijimu (lot.).

⁶³ Remiantis bendrąja vieta (lot.).

⁶⁴ Remiantis apmąstymu, apsvaistymu (lot.).

⁶⁵ Remiantis parafraze (lot.).

temų ir leido visiems suprantamai išdėstyti mintis. Mieliausiai Kvantas rinkosi sintetinių pamokslų sakymo būdą: imdavo iš religinio teksto pamokančią ar tikėjamą ugdančią frazę ir ją išplėtodavo. Taikydamas savo metodą, jis išvengdavo vienapusiškumo. Kvantas iš anksto skelbdavo pamokslą temą ir tik tada ją detalizuodavo. Kiti taip nesielgė: pavyzdžiui, abudu von Sandenai dirbtinai „užmaskuodavo“ temą, ir tikintieji jų pamokslus sunkiai suvokdavo. Taip pat Kvantas niekad nepasidavė pagundai kritikuoti iš sakyklos savo dogminius oponentus (šitai ydai neatsispirė daugelis jo amžininkų). Jo pamoksluose nebuvo smulkmeniškumo, jis skelbė taiką ir ramybę, atlaidumą ir susitakymą. Dėstydamas tikėjimo pagrindus, jis sumaniai jungdavo teoriją su akivaizdžiais ir pamokomais praktiniais krikščioniško gyvenimo pavyzdžiais. Kvantas grakščiai įpindavo Biblijos citatas, kartu atskleisdamas, tačiau nedemonstruodamas puikių Šventojo Rašto žinių. Aiškiomis citatomis jis sugebėdavo paaikškinti net sunkiausias temas.

To meto Prūsijos šviesuomenės atstovas, tribunolo prezidentas, Prūsijos diplomatas Prancūzijoje von Schrötteris turėjo progos Paryžiaus karališkajame dvare visus metus klausyti geriausių prancūzų pamokslininkų, garsiausių oratorių, suvažiavusių iš įvairiausių šalies provincijų. Jis grįžo sužavėtas tuo, ką teko patirti. Didžiulį įspūdį jam padarė ir kai kurie Varšuvos pamokslininkai, „tačiau“, – sakydavo jis, – „nė vienas iš jų nė iš tolo neprilygsta mūsų šiam Kvantui“⁶⁶.

Kvanto pamokslai buvo tokie įsimintini ir įtaigūs, kad tikintieji ir po daugelio metų galėdavo juos atpasakoti. Jis sugebėdavo suburti gausias klausytojų minias, visų luomų atstovus. Jo sakomų pamokslų noriai klausė daugelis Prūsijos mokslo žmonių, nors šiaip jau anuo metu plintant nacijos grynumo ir Apšvietos idėjoms Karaliaučiaus šviesuomenė kunigus laikė riboto intelekto asmenimis. Kvanto dėka stiprėjo pamaldumas ir plačiuosiuose visuomenės sluoksniuose. Apie

⁶⁶ Ludwig Ernst Borowski, „Biographische Nachrichten von dem ersten Vorsitzter der Königl. Deutsch. Gesellschaft, D. Johann Jacob Quandt, Oberhofprediger, Generalsuperintendenten u.s.“, p. 35.

tai savo laiške bičiuliui iš Vroclavo (Breslau) rašė vienas garbingas miestelėnas: „Liuteronų dvasininkai laikosi įsikibę savo ceremoningų tradicijų ir nesistengia modernėti ar pasikeisti. Daugelyje didmiesčių išsilavinę žmonės nebelanko bažnyčių, mūsų apšviestajame amžiuje kunigai atrodo iš tiesų apgailėtina. Jeigu jie nesugebės suvokti epochos dvasios, o orientuosis tik į mažiausiai apsišvietusius, kurie dar gausiai lanko bažnyčias ir išlaiko kunigus, tai jie taps išminties priešais ir pajuokos objektu, pradės plaukti prieš srovę, tad mūsų amžių nušviečianti šviesa liks tik menka švieselė tamsame skliaute“⁶⁷. Panašiai rašė ir Tolminkiemio kunigas Kristijonas Donelaitis: „Mano laikais laisvamanybė Prūsijoje jau buvo labai paplitusi, didieji ir kilmingieji retai užsukdavo į bažnyčią išklaudyti šventų Mišių“⁶⁸.

Vokiečių istoriografijoje yra žinomų Kvantu garbei parašytų eilių, jų autoriai buvo Broschwitzas, Gottschedas, Theodoras Christophas Lilienthalis (1717–1781) ir kiti. Yra išlikęs Gottschedo eilėraštis, skirtas pamokslininkui Kvantui, parašytas 1736 m.:

Wie drang nicht arm und reich, wie drang nicht groß und klein.
Mit brennender Begier in jeden Tempel ein,
Wo Du zu hören warst! Wie ward man da gerührt!
Und was für Nachdruck ward von jedem Wort gespührt!
Ihr Edlen Königsbergs! Ihr Bürger dieser Stadt!
Ihr Herzen, die sein Mund zu Gott gezogen hat!
Ihr Frommen, deren Trieb und Andacht er erwecket!
Ihr Sünder, die sein Wort, dem Donner gleich, erschrecket!
Ihr alle wißt und kennt die ungemaine Kraft
Von seiner Gottesfurcht, von seiner Wissenschaft,
Von seiner Lieblichkeit, von seinem Ernst im Strafen...⁶⁹

⁶⁷ *Preussisches Archiv*, 1798, p. 635 ir toliau.

⁶⁸ Albert Nietzki, *D. Johann Jakob Quandt*, p. 141.

⁶⁹ Kaip veržėsi vargšai ir turtingi, kaip veržėsi suaugę ir vaikai
Su degančiu troškimu į kiekvieną šventovę,
Kur galėjo išgirsti Tave! Kaip jie buvo sujaudinti!
Ir kokia energija sklido iš kiekvieno žodžio!
Jūs, Karaliaučiaus kilmingieji! Jūs, šio miesto piliečiai!
Jūs, širdys, kurias jo žodžiai kėlė prie Dievo!

Archyvuose buvo išlikęs Lilienthalio lotyniškas eilėraštis, dedikuotas Kvantui:

Haud parca natura manu Te dotibus auxit:
Singula quae multis sunt data cuncta Tibi.
Eloquio poteras summis placuisse monarchis
Qua praestabilius laude quid esse potest?⁷⁰

Laiške minėtam Karaliaučiaus universiteto profesoriui Flotwellui, parašytame Leipcige 1757 m. spalio 22 d., Gottschedas rašė: „Karalius laiko Kvantą pačiu geriausiu pasaulyje vokiečių pamokslininku. Jis man pasakojo, kad dar būdamas kronprincu klausėsi jo pamokslų ir buvo giliai sužavėtas“⁷¹.

1779 m. rugpjūčio 3 d. Prūsijos karalius Frydrichas Didysis laiškė iš Karaliaučiaus rašė M. Jordanui apie savo įspūdį, patirtą klausantis Kvanto pamokslo: „Je vous dirai ... que j'ai entendu prêcher dimanche un ministre qui m'a surpris, par son éloquence. Je crois que la bonne déesse s'est égarée dans ce voisinage et que, pour se mettre à l'abri des glaçons de Courlande, elle s'est logée sur la langue de ce prêtre. Je vous avoue que je n'ai jamais entendu de meilleur allemand, de plus belles phrases, ni un style plus coulant et mieux orné“⁷².

Jūs, nuolankieji, kurių pamaldžius troškimus jis pažadino!
Jūs, nusidėjėliai, kuriuos jo žodžiai drebino kaip perkūnas!
Jūs visi matote ir jaučiate nepaprastą jėgą
Jo dievobaimingumo, jo mokytumą,
Jo atlaidumo, jo baudžiančio rimtumo... (pažod. vert. straipsnio autorės).

⁷⁰ Turtais Tave prigimtis nesaikinga ranka apipylė –

Viską atidavė Tau, turi visi ko mažai:

Raiškia kalba įsiteikt tu gebėjai aukščiausiems monarchams –

Argi kas gali už tai garbę didesnę pelnyt? (čia ir kitur iš lot. k. vertė Si-gitas Narbutas).

⁷¹ Gottlieb Krause, *Friedrich der Große und die deutsche Poesie*, Halle a.S.: Buch-handlung des Waisenhauses, 1884, p. 91.

⁷² „Aš jums pasakysiu..., kad sekmadienį girdėjau pamokslaujantį vieną kunigą, kuris mane nustebino savo iškalbingumu. Aš manau, kad šiose apylinkėse pasiklydo geroji deivė, ir ji įsitaisė ant šio kunigo liežuvio, ieškodama prieglaud-dos nuo Kuršo šalčio. Aš jums prisipažįstu, kad niekada negirdėjau geresnės vokiečių kalbos, gražesnių frazių, nei sklandesnio ir puošnesnio stiliaus“ (vert. iš pranc. k. Genovaitės Dručkutės).

Daugeliui amžininkų atrodė, kad Kvantas savo laiku nebuvo pakankamai pagerbtas ir įvertintas. Apie tai yra užsiminęs ir pats karalius Frydrichas Didysis. Savo traktate apie vokiečių literatūrą (*De la littérature allemande*, Paris, 1780), parašytame praėjus septyneriems metams po Kvanto mirties, jis rašė: „Voulez-vous que je vous parle de bonne foi du mérite de nos orateurs? Je ne puis vous produire que le célèbre Quant de Koenigsberg, qui possédoit le rare et l'unique talent de rendre sa langue harmonieuse et je dois ajouter à notre honte, que son mérite n'a été reconnu ni célèbre“⁷³.

80 Kvanto pamokslų pilies bažnyčioje užrašė jo mokinys Friedrichas Wilhelmas Benefeldtas (1726–1786), kurį 1753 m. Kvantas įvesdino Arnau bažnyčioje. Jų visų struktūra panaši: iš pradžių trumpos *introitus*⁷⁴, po to ilgesnis *exordium*⁷⁵, tada išsamus *tractatio*⁷⁶ ir pagaliau *applicatio*⁷⁷. Pats Kvantas rankraščių paraštėse prirašydavo: *explic.*⁷⁸, *thes.*⁷⁹, *probatio*⁸⁰, *amplificatio*⁸¹, *exempla*⁸², *usus: didascalicus, paedagogicus*⁸³; *consolatio*⁸⁴. Tomis pastabomis jis pasižymėdavo teksto struktūrą. Ypač kruopščiai jis parengdavo dispoziciją.

Kvanto pamokslų konspektuose ta pati vieta buvo redaguojama po keletą kartų, jis visada turėdavo konspektą, tačiau sakydamas pamokslą juo nesinaudodavo; jis retai įterpdavo tarp atskirų pamokslų

⁷³ „Ar norite, kad aš nuoširdžiai jums pasakysčiau apie mūsų oratorių nuopelnus? Aš jums galiu parodyti tik garsųjį Kvantą iš Karaliaučiaus, kuris turėjo retą ir unikalų talentą padaryti savo kalbą harmoningą, ir aš turiu pridurti, kad, mūsų gėdai, jo nuopelnai nebuvo nei pripažinti, nei pagerbti“ (vert. iš pranc. k. Genovaitės Dručkutės).

⁷⁴ Įvadas (lot.).

⁷⁵ Įžanga (lot.).

⁷⁶ Nagrinėjimas, svarstymas (lot.).

⁷⁷ Pridėjimas, pritaikymas (lot.).

⁷⁸ Išdėstymas (lot.).

⁷⁹ Santrauka (lot.).

⁸⁰ Pagrindimas (lot.).

⁸¹ Vystymas (lot.).

⁸² Pavyzdžiai (lot.).

⁸³ Pritaikymas, panaudojimas: pamokomasis, pedagoginis (lot.).

⁸⁴ Paguoda (lot.).

dalių visos bendruomenės giedamas giesmes, o tai buvo įprasta pamokslininkų gudrybė bažnyčiai giedant pasikartoti kitą pamokslą dalį. Pavyzdžiui, populiarus Altgroßgarteno pamokslininkas Großmannas akimis skaitydavo tolesnį pamokslą tekstą iki paskutinio vargonų akordo, arba nuolat nurodydavo tikintiesiems atsiversti savo atsineštą Bibliją ir joje surasti vieną ar kitą posakį⁸⁵.

Kvantas buvo didelis proginių pamokslų meistras. Priekulės bažnyčios archyvuose buvo išlikęs tomas su 22 Kvanto pamokslų tekstais, kuriuos buvo perrašęs Wilhelmas Umfriedtas. Tai įvairiausiomis progomis pasakyti pamokslai. Jiems būdinga tai, kad pamokslininkas kiekvienam atvejui kruopščiai ieškodavo vienintelio labiausiai tinkamo teksto Šventajame Rašte, išryškindavo visas paraleles su realiuoju istoriniu įvykiu ir suteikdavo jam biblinę simbolinę prasmę. Kalbėdamas apie klausytojams žinomus konkrečius faktus, jis minėjo vardus ir veiksmo aplinkybes, stengdamasis išlaikyti įtampą ir patraukdamas jų dėmesį.

Kaip jau minėta, XVIII a. pradžioje vienas garsiausių Karaliaučiaus oratorių buvo vyriausiasis rūmų pamokslininkas Bernhardas von Sandenas vyresnysis. Paskutiniaus jo gyvenimo metais karalius Frydrichas Vilhelmas I, klausęs Kvanto pamokslų Karaliaučiaus Lébenichto bažnyčioje, jau buvo numatęs kandidatą į tą vietą. 1721 m. vasario 2 d. von Sandenui mirus, vyriausiuoju rūmų pamokslininku iš karto buvo paskirtas Lébenichto parapijos kunigas Kvantas. Tikintieji jautriai atsisveikino su savo ganytoju. Paskutiniame Kvanto pamoksle, pasakytame Lébenichto bažnyčioje pagal *Lk* 9,61 („Aš seksiu paskui tave, Viešpatie, bet leisk man pirmiau atsisveikinti su namiškiais“), vyrauja išsiskyrimo nuotaika. Štai kokiais žodžiais jis pradeda pamokslą: „Viešpats, kuris duoda Jeruzalei pamokslininkus ir juos savo valia siunčia ten, kur nori, ėjo pro mano trobelę. Jis surado mane, patį menkiausią ir neverčiausią savo tarną, ir paragino sekti paskui jį.

⁸⁵ *Preussisches Archiv*, 1798, p. 635 ir toliau.

Dievo balsas pasakė: eik paskui mane!“ Po tokios prepozicijos, kaip paprastai, sekė išsamus dėstymas. Kvantas kalbėjo: „Pasakykite patys, mano mielieji, kaip aš galėjau nepaklusti šaukiančiam Dievo balsui? Gal turėjau kaip Jeremijas atsikalbinėti dėl savo jauno amžiaus? Tada jis būtų sakęs: „Eik ten, kur tave pasiunčiau!“ Gal turėjau sprukti kaip Jona? Viešpatie, o kur aš pasislėpsiu nuo Tavojo veido! Mano kūnas ir siela šaukė mane iš meilės jums, kurie štai esate šiuose Dievo namuose, pasilikti su jumis. Tačiau Dievo balsas giliai skverbėsi į mane: „Pamiršk savo tautą ir savo tėvo namus ir sek paskui mane!“ Aš tol neradau ramybės, kol atsakiau Dievui: Viešpatie, aš noriu sekti paskui Tave“. Tada išgirdau balsą: „Eik, pabučiuok savo brolius šventu bučiniu ir sugrįžk atgal“. Tai man didelė paguoda, kad Jėzus leido man nuoširdžiai su jumis atsisveikinti. Ateikite visi, aš noriu atsisveikindamas atiduoti jus į Jėzaus glėbį ir melsti jums malonių ir palaimos“. Tada buvo sukalbėta malda „Tėve mūsų“. Pabaigoje išgvildenta tema, kuri Kvanto konspektuose pavadinta „Paskutinės parapiją paliekančio ganytojo mintys“⁸⁶.

Po šio įsimintino ir visus sugraudinusio pamokslo Kvantas paliko kuklų parapijos klebono namelį ir, būdamas 34 metų, tapo pirmuoju Prūsijos pamokslininku Karaliaučiaus pilies bažnyčioje. Šias pareigas jis ėjo apie pusšimtį metų. Pietistai, H. Lysijaus kursotomi, skleidė kalbas, kad Kvantas įkalbinėjęs karalių paskirti jam šias pareigas, taigi negarbingu būdu užėmęs vyriausiojo rūmų pamokslininko postą⁸⁷. Tačiau iš tiesų tai buvo aštrėjančios pietistų ir ortodoksų konfrontacijos išraiška. Netekę Kvanto, tikintieji prašė karaliaus paskirti jiems arkidiakoną iš Frankfurto Christianą Deutščą, tačiau jų prašymas nebuvo išklaustas, ir Lēbenichto bažnyčios pamokslininku 1721 m. kovo 4 d. tapo visuomenės nemėgiamas, išsilavinusiuose sluoksniuose prieštarinčiai vertinamas pietistas, šio mokymo aktyvus propaguotojas Lysijus. Karaliaus sprendimas buvo

⁸⁶ Albert Nietzki, *D. Johann Jakob Quandt*, p. 137.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 6.

gerai apmąstytas. Jeigu Lysijus būtų likęs, kaip iki tol, trečiuoju rūmu pamokslininku, tarp jo ir Kvanto, ryžtingo antipietisto, galėjo kilti nemalonių konfliktų.

Savo pirmajame pamoksle, pasakytame pilies bažnyčioje po dviejų savaitių, Kvantas lygina save su Moze, kuris delsęs prisistatyti į karaliaus dvarą, nes nesiryžęs karalių ir kunigaikščių akivaizdoje skelbti Viešpaties žodį: „Kaip, jūsų manymu, jautėsi Mozė, išgirdęs tokį netikėtą Dievo sprendimą? Ak, išsigandęs vyras bandė visaip atsikalbinėti, jis sakėsi esąs nevertas tokio pasirinkimo, tauta jo neklausysianti, jis neturintis iškalbos. Dievas pasiuntė mane į šią karališką bažnyčią ir įsakė skelbti jo žodį šio krašto didžiūnams. Patikėkite, Dievas žino, kaip sunkiai kovojau pats su savimi, kol apsisprendžiau nuolankiai paklusti dieviškai valiai. Matydamas savo nevertumą, kalbu Mozės lūpomis: „Kas aš toks esu, Viešpatie, kad turiu eiti ir kalbėti faraonams, pasiūsk ką nors kitą, kurį pasirinksi!“ Viešpatie, pakludamas Tavo įsakymui ir mylėdamas šią Jėzaus krauju atpirktą kaimenę, štai esu čia. Tačiau kaip nejaukiai aš jaučiuosi, turėdamas pradėti jums kalbėti! Taip, nejaukiai, nes nesu pratęs kalbėti tokiems klausytojams, nes galvoju apie atsakomybę ir tai, ką galiu duoti visoms sieloms. Žvelk, Viešpatie, štai stoviu aš visiškai nusižeminęs. Turiu kalbėti, nes Tu man taip įsakei, nes tikiu, kad Tu esi su manimi ir sakai: eik, aš kalbėsiu tavo lūpomis. Ak, mano siela, su vaikišku pasitikėjimu pulk į savo Dievo glėbį ir kartok kartu su Samueliu: „Aš čia, Viešpatie, nes Tu pašaukei mane“⁸⁸.

Kitas nepamirštas pamokslas buvo pasakytas 1740 metais, mirus Frydrichui Vilhelmui I. Prieš mirtį karalius buvo įsakęs jo atminimui sakyti pamokslą pagal 2 *Tim* 4, 7–8: „Iškovoju gerą kovą, baigiau bėgimą, išlaikiau tikėjimą“. Ši frazė tapo pamokslo leitmotyvu. Štai keletas šios kalbos fragmentų: „Jis atėmė mano garbę ir nuėmė karūną nuo mano galvos. Ar tai nėra jaudinantis skundas, kurį

⁸⁸ *Ibid.*, p. 138.

skausmas įdėjo Jobui į lūpas? Argi tai ne gaili rauda, kuria sielvartas kalba tavo lūpomis, priblokštoji tėvyne! Netekai savo didžiadvasio tėvo, šviesiausio ir galingiausio karaliaus ir valdovo Frydricho Vilhelmo, Prūsijos karaliaus. [...] Jo purpurinis apsiaustas tapo įkapių drabužiu, jo skeptras – kelionės lazda, o karališkasis sostas – giliu kapu. Visose jo žemėse ir mūsų tėvynėje naujai įkurtuose miestuose bei statiniuose matome jo neišsenkantį rūpestį fizine Dievo jam patikėtųjų žmonių gerove; o kiek jo skeptrui valdant įsteigta bažnyčių, kurios suburia mūsų tikėjimo brolius, kiek pastatyta naujų mokyklų ir našlaičių prieglaudų, varguolių namų – jie akivaizdžiai liudija jo nuolatinį rūpinimąsi jums Dievo patikėtų pavaldinių sielomis ir jų amžinuoju išganymu“.

Kvantui, kaip kadaise jo tėvui, teko garbė sakyti pamokslą ir naujojo monarcho karūnacijos proga. 1740 m. liepos 17 d. pilies bažnyčioje buvo karūnuojamas dvidešimt aštuonerių metų sosto įpėdinis Frydrichas Didysis. Praėjusio amžiaus pradžioje Priekulės klebonijos bibliotekoje dar tebebuvo Vilhelmo Umfriedto padarytas šio pamokslo nuorašas. Kvantas lygino naująjį Prūsijos karalių su Dovydu. Ištikimieji Dovydo valdiniai jį taip šlovino: „Mes esame tavo, Dovydai, ir tavimi tikime, tu, sūnau Jesės, ramybė, ramybė tau! Ramybė tau ir tavo tarnams, nes tau padeda Dievas!“ Kaip Izraelio tauta dar nebuvo pamiršusi Dovydo tėvo, taip ir Kvantas šventiniame pamoksle pagerbė jaunojo karaliaus tėvo Frydricho Vilhelmo I atminimą, perfrazuodamas Šventąjį Raštą: „Mes esame tavo, Frydrichai! Tau norime paklusti, tu, Vilhelmo sūnau! Kokie ištikimi buvome tavo tėvui, tokie būsime ir tau! Telaimina tave Viešpats, mūsų Dievas“. Karalius klausėsi stovėdamas ir, kaip liudija amžininkai, buvo sukrėstas tiek teksto, tiek ir pamokslininko intonacijos bei jo stipraus balso.

Nė vienas iš Kvanto pamokslų netruko trumpiau nei vieną valandą, nors 1714 m. gruodžio 18 d. karaliaus Frydricho Vilhelmo I potvarkiu ilgiau kaip valandą kalbantis pamokslininkas buvo

baudžiamas dviejų talerių bauda. Todėl daugelis pamokslininkų turėdavo sakykloje smėlio laikrodį, kurio smiltelės išbyrėdavo per vieną valandą⁸⁹. Garsusis Frydricho Didžiojo karūnavimo pamokslas viršijo nurodytą reglamentą, tačiau valdovas klausė susikaupęs ir nenutraukė pamokslininko.

Kvantas ypač mėgdavo sakyti vadinamus „giesmių pamokslus“, sukurtus apeliuojant į giesmių tekstus. Iš pradžių jis pacituodavo kokią nors eilutę ar posmą, o po to, remdamasis citatos turiniu, pasakydavo atitinkamo turinio pamokslą. Karališkosios vokiečių draugijos bibliotekoje buvo saugoma 40 tokio pobūdžio rankraštinųjų pamokslų⁹⁰, pasakytų pilies bažnyčioje 1721–1726 metais. Sakydamas evangelinį pamokslą apie tinklus traukusį Petrą, jis pasirinko giesmę „Wer nun den lieben Gott läßt walten“ („Kas mielą Dievą duost valdyti“). Tema buvo suformuluota tokia: džiaugsmingas nusiteikimas darbe. Evangeliniame pamoksle apie fariziejų ir muitininką jis komentavo giesmę „Erbarme dich mein, o Herre Gott“ („Man susimilk, Pone Dieve“). „Giesmių pamokslus“ rengiantiems jauniems kunigams Kvantas rekomendavo pasitelkti geriausius pavyzdžius iš senesniųjų autorių – vokiečių teologo ir himnologo Johanno Olearijaus (Olearius, 1611–1684) penkiatomių Biblijos komentarų *Biblische Erklarungen* (1678–1681), Götzo ir Weikmanno veikalų ir naujesniųjų laikų autorių – anti pietistų: dvasininko ir Hamburgo gimnazijos profesoriaus Johanno Friedricho Mayerio (1650–1712), Leipcigo kunigo ir teologijos profesoriaus Johanno Benedikto Carpzo (1639–1699) pamokslų. Kvanto manymu, religinės giesmės paprastiems tikintiesiems buvo tokios pat naudingos, kaip ir pati Biblija, juolab kad jo pamokslų klausydavo ir Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro studentai, ir lietuviai parapijiečiai, o lietuviškos Biblijos dar nebuvo. Lietuviai teturėjo 1701 m. išleistą Naująjį Testamentą, kurio egzempliorių buvo vis sunkiau įsigyti.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 140.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 138.

Visus 1730 metus Kvantas sakė pamokslus *Augsburgo išpažinimo*⁹¹ 200 metų jubiliejui; jis citavo kai kuriuos šio dokumento straipsnius ir kiekvieną sekmadienį kalbėjo apie tvirtą liuteronų, pavyzdžiui, apie Dievo žodžio mokymą, apie atgailą, laisvą valią, nuodėmę, įžadus. Tai nebuvo didelė naujovė, nes tuo metu ir Vokietijoje daugelis pamokslininkų sakydavo panašius „metinius“ pamokslus. Leipcigo pamokslininkas J. B. Carpzas 1711 m. gvildeno Kristaus bendruomenės temą ir kiekvieną sekmadienį sakė pamokslą apie kokią nors krikščionišką dorybę. Vokiečių „pietizmo tėvas“ Philippas Jacobas Speneris (1635–1705) vienerius metus sakė pamokslus apie Bažnyčios mokymą, o kitus metus apie žemiškojo gyvenimo pareigas. 1681 m. jis sekmadieniais kalbėdavo apie Viešpaties Jėzaus bendravimą su savo mokytiniais ir remdavosi Evangelijomis⁹². Hamburge garsusis Palmas sekmadieniais kalbėdavo apie nepaprastus gerus Dievo darbus, pirmojoje pamokslų dalyje įvardindavo gerą darbą, o antrojoje kalbėdavo apie žmonių nedėkingumą.

1732 metų birželio 10 d. Kvantas pilies bažnyčioje pasakė istorinį pamokslą į Prūsiją atsikrausčiusiems zalcburgiečiams kolonistams, lygino juos su pabėgėliais iš Egipto: „Štai prieš mūsų akis daugybė vargšų ir nelaimingųjų, kurie paliko savo tėvynę ir peržengė mūsų Prūsijos sienas. [...] Zalcburgas jiems tapo dvasiniu Egiptu, ten juos slėgė dar didesnė tamsa ir sąžinės prievarta, įteisinta žmogiškųjų įstatymų. [...] Pamirškite savo užgyventą turtą ir savo namus, pamirškite savo bičiulius, kuriuos Dievo valia turėjote palikti“. Kvantas guodė ir stiprino savo klausytojus, vadindamas gimtinės netektį auka Viešpačiui. Katalikiškąjį Zalcburgą jis lygino su Roma, nekentusia ištikimų Evangelijos išpažinėjų. „Niekas dabar iš jūsų rankų neišplėš Biblijos ir kitų dvasinių knygų“, – kalbėjo Kvantas, – „mes įdėsime ir į jūsų

⁹¹ Lot. *Confessio Augustana*. Tai svarbiausias Evangelikų Liuteronų Bažnyčios dokumentas, kuriame vokiečių ir lotynų kalbomis išdėstyti liuteronybės pagrindai. Parengė Ph. Melancthonas, J. Agricola ir kt.

⁹² Philipp Heinrich Schüler, *Geschichte der Veränderungen des Geschmacks im Predigen...*, Bd. 2, Halle: Bey Johann Jacob Gebauer, 1793, p. 184–185.

širdis mūsų Viešpaties žodį, kuris stiprins jūsų tikėjimą ir atsidavimą Kristui“. Susirinkusius parapijiečius jis ragino mokytis ištikimybės tikėjimui iš atvykėlių, juos pamilti ir visokeriopai remti. Pamokslą užbaigė pakiliu balsu ir visus smarkiai sukrečiančiais žodžiais: „Taigi keliaukite į tą kraštą, kurį jums parodė Viešpats jūsų Dievas, bijokite Dievo ir šlovinkit karalių“. Per bažnyčią nuvilnyjo giliai jaudinanti sutartinai giedama Lutherio giesmė „Ein’ feste Burg ist unser Gott“, kuri baigėsi tokiais žodžiais: „Nehmen sie den Leib, Gut, Ehr, Kind und Weib laß fahren dahin“ („Te im’ mums Lobį, Kuną bey Czesti, Motę irgi Waikus, Naudos iš to ne bus, mums teks kartunta dangus“⁹³). Šį pamokslą galima laikyti dogminiu ir poleminiu, nes, primindamas esmines evangelikų liuteronų tikėjimo tiesas, pamokslininkas kritikavo kai kurias katalikybės dogmas – šventųjų garbinimą, sielų apvalymą skaistykloje ir kt.: „Niekas neatims iš jūsų Šventosios Vakarienės taurės, kuri jums teko Kristaus nurodymu. Niekas neprivers jūsų prašyti šventojo Ruprechto užtarimo. Mes vedame jus prie vienintelio Išganytojo Jėzaus Kristaus. [...] Niekas jūsų mirties patale neišgašdins skaistyklos liepsna“. Tačiau jis ragino būti atlaidžius, susitaikyti ir melsti už savo priešus Dievą. Po Mišių Kvantas prie altoriaus sutuokė dešimtį pabėgėlių porų. Kiekviena pora buvo apdovanota vienu taleriu ir dvylika grašių; vaikai gavo po 15 lenkiškų grašių. Pilies kieme jau stovėjo 60 vežimų, jie išvežiojo emigrantus po įvairias lietuviškas parapijas⁹⁴, kurios po Didžiojo maro dar tebebuvo niūrios dykros.

Zalcburgiečiai vyko į Karaliaučių iš Berlyno dviem srautais. 10 780 pabėgėlių keliavo į Štetiną, o toliau tęsė kelionę 66 laivais. Kiti 5 533 patraukė sausumos keliais per Lansbergą, Kiustriną, Kosliną, Biutovą, Prūsų Olandiją ir Brandenburgą. Iš 16 313 keliautojų pakeliui į Prūsiją mirė 805⁹⁵. Pirmieji zalcburgiečiai Karaliaučiuje pasirodė 1732 m.

⁹³ Liet. vert. iš 1917 m. Karaliaučiuje išleisto lietuviško giesmyno *Pagerintos giesmių knygos*, p. 174.

⁹⁴ Albert Nietzki, *D. Johann Jakob Quandt*, p. 69.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 68.

gegužės mėnesį, paskutiniai atvyko tik lapkritį. Jie trumpam apsi-
stojo Karaliaučiuje, o jau birželio 10 d. buvo išvežioti po Lietuvos
provinciją⁹⁶.

Kvanto pamokslai buvo žinomi ir vertinami ne tik jo gimtojoje
Rytų Prūsijoje. Jis garsėjo kaip proginių pamokslų meistras. Didžiausi
šių kūrinių privalumai buvo atida vokiečių kalbos tobulinimui, aiš-
kumas ir įtaigumas, individualumas ir originalumas, logiškas turinio
dėstymas, išmoninga dispozicija – visa tai rodė jo galias teologijos
žinias, plačias pažiūras, puikų istorijos išmanymą.

Įspūdingą pamokslą Kvantas pasakė karališkosios šeimos aki-
vaizdoje 1736 m. Brandenburge, Potsdamo bažnyčioje. Mišios buvo
laikomos Šv. Jokūbo koplyčioje. Sujaudinta karalienė Sofija paprašė
pamokslininko pasakyti dar vieną pamokslą. Tam Kvantas nebuvo
pasiruošęs, tad teko sakyti ekspromtu. Jis pasirinko Evangelijos
pagal Matą ištrauką (*Mt* 14, 25) apie Jėzaus maldą Alyvų kalne. Pa-
mokslo tema – apie dieviškosios vienatvės privalumus. Ir šį kartą jis
griežtai laikėsi įprastos struktūrinės formos (prepozicija, dėstymas ir
postpozicija). Pagrindiniai teiginiai buvo tokie: dieviškoji vienatvė
leidžia mums sukaupti pabiras mintis; ji atitraukia mus nuo blogų
pavyzdžių ir netinkamos draugijos; ji palengvina kentėjimus⁹⁷. Pa-
mokslas nuskambėjo su tokiu užsidegimu ir įtaiga, jog karalienė
teikėsi pamokslininkui asmeniškai pasakyti: „Pone Kvantai, parapi-
jiečiai yra laimingi, galėdami jūsų paklausti. Aš norėčiau jums čia
pasiūlyti vietą, kuri jums labiau priderėtų“⁹⁸. Tačiau pamokslininkas
nesusigundė geresniu, kaip daugeliui atrodė, paskyrimu ir netrukus
grįžo į Karaliaučių.

Šimtus pamokslų Kvantas pasakė vizituodamas Prūsijos bažnyčias.
Provincijoje jo neįprasta pamokslų sakymo maniera darė didžiulį

⁹⁶ Richard Armstedt, *Geschichte der Königlich Haupt- und Residenzstadt Kö-
nigsberg*, Stuttgart: Hobbing und Büchle, 1899, p. 256–258.

⁹⁷ *Preussisches Archiv*, 1793, p. 126–127.

⁹⁸ Albert Nietzki, *D. Johann Jakob Quandt*, p. 71.

įspūdį. Daugelis pamokslininkų, kaip minėta aukščiau, ne tik bandė mėgdžioti Kvantą, bet ir, nusipirkę pamokslų nuorašus iš jo studentų, patys bandydavo kalbėti iš sakyklos šio pamokslininko žodžiais. Pirmųjų Kvantą biografų nuomone, visiems jo mėgdžiotojams būdavo toli iki jo įtaigumo, išraiškos grynumo ir stiliaus tobulumo.

Kvantas ypač mėgo sakyti pamokslus mirusių kunigų atminimui. Šia tema jis buvo kruopščiai atsirinkęs Evangelijos ištraukų, o dažnai citatas iliustruodavo visiems žinomais pavyzdžiais. 1723 m. vasario 28 d. Piliavoje pasakytą pamokslą, skirtą kunigo Johanno Bartholomaejaus Engelhardto (m. 1722 gruodžio 1 d.) atminimui, jis pradėjo taip: „Niekas pasaulyje nėra toks pažemintas, kaip Dievo tarnas kunigas. Jo tarnystė savo ganomiesiems pasaulyje taip menkai tevertinama, kaip Egipto piemenų (egiptiečiai niekina piemenis). Neteikę ganytojo jie neišlieja nė vienos ašaros, nes į jo vietą bus dešimtys kitų. Kitaip elgėsi Mika, jis verkė ir raudėjo, ir kai jo paklausė: „Kas atsitiko, kad taip rėki?“, – jis atsakė: „Paėmėte [...] mano kunigą. [...] Kaip dar galite manęs klausti, kas atsitiko?“ – Ak, kad aš galėčiau tokius žodžius išgirsti iš jūsų lūpų, jūs, Piliavos Siono gyventojai! Tačiau aš, regėdamas jūsų akyse ašaras ir girdėdamas iš jūsų lūpų sklindančias dejonas, klausiu: ko jūs dejuojate, kodėl tokie nusiminę? Ir aš girdžiu atsakymą: „Jūs atėmėte iš manęs mano kunigą – mano kunigą, kuris savo mokymu ir pavyzdžiu tūkstančiams sūnų ir dukterų parodė kelią į dangų, kuris pasodino šiame vynuogyne derlingas vynuoges. Ak, taip, jūs atėmėte iš manęs mano mielą Engelhardą“⁹⁹. Taip pat jaudinančiai ir pakiliai Kvantas kalbėjo Hermsdorfe: „„Kieno yra tas antkapis, kurį matau?“ – Nesistebėkite, mano bičiuliai, kad aš kalbu nuolankiojo Jošijo lūpomis, kuris taip pasakė, pamatęs pranašo antkapį. Miesto žmonės jam paaiškino: „Tai kapas Dievo vyro, kuris atėjo iš Judo ir pranašavo dalykus, kuriuos tu padarei Bet-Eliau aukurui“ (2 Kar, 23,17). Matydamas priešais šį altorių esantį antkapį, noriu

⁹⁹ *Preussisches Archiv*, 1798, p. 635 ir toliau.

jūsų paklausti: „Kieno yra tas antkapis, kurį matau?“ O jūs man atsakysite: „Tai kapas Dievo vyro. Šie akmenys dengia mūsų Viešpatyje užmigusio mokytojo palaikus, dievobaimingojo ir dorėjo Viprechto“. Ar žinote, ką esate iš jo gavę ir ko netekote su juo išsiskyrę? [...] Išgirdęs vietinių gyventojų atsakymą Jošijas įsakė: „Palikite jį ramybėje, tenejudina niekas jo kaulų“. Suteikite ir jūs savo mokytojui ilgai lauktą ramybę ir nedrumskite jos savo raudomis¹⁰⁰.

Daug proginių pamokslų Kvantas pasakė, Karaliaučiaus ir provincijos bažnyčiose pristatydamas parapijiečiams naujai paskirtus kunigus. Šituose kūriniuose atsispindėjo parapijos gyvenimas, buvo atskleidžiamos ir įvertinamos naujųjų ganytojų gyvenimo ypatybės ir būdo bruožai. Daugelį metų Kvantas nuosekliai kaupė žinias apie įvairiose parapijose paskiriamus kunigus ir rengė Prūsijos presbiterologyną. Šitomis savo sukauptomis istorinėmis ir biografinėmis žiniomis jis ir pasinaudodavo sakydamas pristatymo pamokslus. Iš šio tipo kūrinių bene įspūdingiausias pamokslas buvo pasakytas 1732 m., 22-ą sekmadienį po Sekminių, pietisto Georgo Friedricho Rogallio (1701–1733), aršiausio Kvanto religinio oponento, jauno Halės universiteto auklėtinio, paskyrimo į Karaliaučiaus Knypavos katedrą proga. Tai – vienas aštriausių Kvanto pamokslų; praėjusio amžiaus pradžioje jis dar buvo išlikęs Priekulės klebonijoje. Jame Kvantas interpretavo vieną Evangelijos pagal Matą vietą (*Mt* 18, 23–35), kur kalbama apie karaliaus tarną, išmeldusį dovanoti jam skolą, tačiau už skolas įmesdinusį į kalėjimą savo draugą. Užsirūstinęs valdovas atidavė skolininką budeliui. Ištrauka baigiasi žodžiais: „Taip ir mano dangiškasis Tėvas padarys jums, jeigu kiekvienas iš tikros širdies neatleisite broliui“.

Kaip ir kitų svarbių įvykių progomis, šįsyk Kvantas pamokslą irgi pradėjo žodžiais „Daužykite vartus, kad sudrebėtų sienos!“ Kaip pasakoja Mišiose buvęs Borowski's, jiems nuskambėjus klausytojų

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 635 ir toliau.

nugaromis perbėgęs šiurpulys. Pamokslas buvo skirtas pristatyti kunigą, kurio paskyrimui Kvantas nuoširdžiai nepritarė, nes šis karaliaus proteguojamas ir Prūsijos dvasininkijos nemėgstamas pietistas turėjo užimti tais pačiais metais mirusio ir Kvanto didžiai gerbto mokytojo Christiano Masecovijaus (1673–1732) vietą. Taigi ir pamokslas turinys buvo ne tik naujo ganytojo pristatymas, bet ir jaudinantis ankstesniojo ganytojo atminimas. „Daužykite vartus, kad sudrebėtų sienos“, – kalbėjo Kvantas, – „paskutinysis smūgis Dievo valia turi kristi ant šitos meilės vertos parapijos dvasininkijos karūnos, nes Dievo ranka atėmė iš šios Knypavos bažnyčios didžiai gerbiamą ir labai mokytą poną Christianą Masecovijų, Šventojo Rašto žinovą, nusipelnusį kunigą ir sielovadininką. [...] Jo begalinis stropumas, pasiaukojantis atsidavimas, jo iškalbingos lūpos ir narsi širdis, jo tyras uolumas tarnaujant Dievo garbei, [...] jo nuoširdumas ir padorumas buvo tie brangakmeniai, kurie puošė jo galvą“. Savo požiūrį į pietistų dvasininkų išgalėjimą Karaliaučiuje, o pagaliau ir vienoje iš svarbiausių bažnyčių – Knypavos salos katedroje – jis išsakė netiesiogiai, pasirėmęs pranašo Izaijo žodžiais: „Teisusis žūva, bet niekas to neima į širdį. Geri žmonės paglemžiami, ir niekas nesuvokia, kad teisųjį paglemžė siautėjantis blogis“ (*Iz* 57, 1–2). Savais žodžiais jis kalbėjo apie liūdnas permainas lemiančius ženklus, priminė, kad Viešpaties rūstis pargriovė Karaliaučiaus vyriausiųjų bažnyčių dvasininkus, svarbius valdininkus ir universiteto profesorius. Ir tik vėliau visi galėsia įvertinti tas pasekmes, kurias sukelianti Dievo rūstybė. Didžiausiu jos pasireiškimu jis atvirai įvardino tai, kad Knypavos bažnyčia neteko nusipelnusio Karaliaučiaus profesoriaus ir kunigo, aršaus pietistų priešininko ir Kvanto bendraminčio bei bendražygio. Beje, šiame pamoksle pasakyta amžininkams įsiminusi Kvanto frazė: „Mirtis nusileido į mūsų šventyklą ir įsiveržė į mūsų altorių“. Tačiau prepozicijos pabaigoje jis santūriai palinkėjo, kaip ir įprasta tokiomis progomis, Dievo palaimos ir stiprybės naujam kunigui.

Ta pačia fraze „Daužykite vartus“, kaip prisimena jo mokinys Borowski's, Kvantas pradėjo pamokslą ir mirusio krašto hofmeisterio von Rauschke's atminimui. Tie žodžiai išsiveržę su tokia vidine jėga, jog susirinkusi minia suvirpėjusi, ir kiekvienas pajutęs giliausią netekties skausmą. Kitoje bažnyčioje Kvantas kolega bandė šiais žodžiais pasiekti tokį pat efektą, tačiau jo prodainiu ištarta reikšminga frazė sukėlė bažnyčioje juoką. Kitą kartą vietoje įprastos maldos Kvantas skaitė litaniją, ir kiekvieną kartą, kai jis tardavo „Pasigailėk, pasigailėk mūsų“, kaip liudija Borowski's, klausytojams užgniauždavo kvapą. Ir taip jautęsi šimtai tikinčiųjų, gulte apguldavusių sakyklą¹⁰¹.

Būdamas vyriausiuoju rūmų pamokslininku, Kvantas ėjo ir kitas svarbias pareigas. Jis buvo didžiausios Prūsijos diecezijos, kurią sudarė Balgos, Brandenburgo ir Neuhauseno žemės, inspektorius, turėjęs prižiūrėti daugybę bažnyčių ir kontroliuoti dvasininkų darbą.

Kvantą kviesdavo į visas reikšmingiausias Karaliaučiaus šventes ir pasaulietinius sambūrius, kurie paprastai prasidėdavo Mišiomis ir pamokslu.

Kvanto pamokslai buvo visada siejami su ano meto aktualijomis, jis dažnai blykstelėdavo subtiliu sąmojumi, ypač sakydamas proginis pamokslus. Pavyzdžiui, kartą jis įvesdino kunigo adjunktą į Karaliaučiaus bažnyčią, kurioje jau tarnavo keturi kunigai. Pamoksle jis taip kalbėjo: „Gali pasirodyti, kad šis vyras yra penktas ratas Senamiesčio bažnyčios vežime, ir panašiai, tačiau prisiminkite, kaip jis mokė, sekdamas Hamburgo pamokslininko J. F. Mayerio pavyzdžiu, ir nepamirškite, kad visi jo pamokslai pasakyti nuosekliai, suskirstyti į skyrius ir poskyrius, jo stilius ir dėstymo būdas naujoviškas ir gana neįprastas, o kalba sklaidi. Jo pamokslai jaudinantys ir keliantys dvasią, o tai – retas reiškinys“¹⁰².

¹⁰¹ Ludwig Ernst Borowski, „Biographische Nachrichten von dem ersten Vorsitzter der Königl. Deutsch. Gesellschaft, D. Johann Jacob Quandt, Oberhofprediger, Generalsuperintendenten u.s.“, p. 32.

¹⁰² *Ibid.*, p. 30.

Įvesdindamas kitą pietistą kunigą, būsimąjį G. F. Rogallio svainį Andreasą Schumanną (1699–1781) Rastenburgo bažnyčioje, Kvantas pasirėmė *Mt* 4, 19 (Jis tarė: „Eikite paskui mane! Aš padarysiu jus žmonių žvejais“). Karaliaučiaus Senamiesčio bažnyčioje įvesdindamas penktąjį kunigą, Kvantas aiškino 1 *Kar* 7, 49 („žvakides – penkias dešinėje ir penkias kairėje – Vidinės šventovės priekyje iš gryno aukso“) ir baigė tokiais žodžiais: „Jūs esate pasaulio šviesa“. Smedyčių (Schmoditten) bažnyčioje 1725 m. kunigui Johannui Pankratijui Buckui (m. 1738) buvo skiriamas pirmasis adjunktas Bernardas Benediktas Waltheris (m. 1733); ta proga sakydamas pamokslą, Kvantas sušukęs: „Juk geriau yra du negu vienas. Kai vaisingo medžio šakos, Dievui palaiminus, nusvyra iki žemės, reikia jas paremti, kad ir šakos būtų išsaugotos, ir vaisiai nenukentėtų“¹⁰³.

Oponentai Kvantui priekaištaudavo, kad, sakydamas įvesdinimo pamokslus, jis vartodavęs kalambūrus ir nevengdavęs humoro. Pavyzdžiui, pristatydamas Fišhauzeno (Fischhausen) bažnyčioje, kurios diakonu buvo Georgas Fischeris (*Fischer* – vok. žvejys), dekaną Karlą Fischerį, Kvantas savo pamokslą pradėjo tokiais žodžiais: „Nuostabi yra Jėzaus Kristaus istorija, kad pirmųjų mokytojų jis ieškojo žuvinuose vandenyse. Viešpats, kuris pradžioje sukūrė vandenį, nusprendė pamokslo žodžiu sukurti naują pasaulį ir leisti jam atgimti per vandenį ir dvasią. Stebėtina, kad jis prie vandens ieškojo tų, kurie skelbtų atgimimą. [...] Išganytojas nuėjo prie jūros, o ne į išmintingų Šventojo Rašto aiškintojų mokyklas, jis paragino sekti juo paprastus žvejus, tuo parodydamas, kad jo Bažnyčia įkurta ne ant šio pasaulio protingųjų išminties, o ant jo žodžio galios. Kita vertus, jis taip pat parodė, kuo turi užsiimti naujosios bendruomenės mokytojai. Jų uždavinys buvo dieviško žodžio tinklu gaudyti žmones tarsi Dievo žuvis ir traukti juos iš gilios pražūties į dangiškąjį krantą. Jūs patys suprantate, mano mielieji, ką aš turiu galvoje. Šita vietovė, kuri vadinasi Fišhauzenas,

¹⁰³ Albert Nietzki, *D. Johann Jakob Quandt*, p. 143.

man regisi tarsi Galilėjos jūra, prie kurios Viešpats ne kartą buvo atėjęs pašaukti sielų žvejų. Prie tos jūros jis įvykdė savo pažadą: „Aš pasiūsiu daug žvejų“ (*Jer* 16,16). Tačiau toje bendruomenėje šventųjų sielų žvejų darbas nebuvo toks ypatingas kaip šioje, kur Viešpats žvejui į pagalbą atsiuntė kitą žveją. Koks laimingas dabar bus Fišhauzenas, turėdamas du vyrus, kurie abu vadinasi žvejais ir yra žvejai!“ Tokie kalambūrai nebuvo retas reiškinys ano meto pamoksluose. Puikiai sudėtas kalambūras rodė didelį kalbėtojo meistriškumą.

Ypač įspūdingi ir keliantys dvasią buvo pamokslai, pasakyti šventinant naujas bažnyčias. Amžininkai tarp tokių nurodo, pavydžiui, pamokslus, kurių vienas buvo pasakytas 1735 m. spalio 23 d. šventinant Borchersdorfo, kitas 1733 m. balandžio 12 d. – Narkyčių bažnyčią. Abu kartus jis pradėjo žodžiais: „Sugriaukite šią bažnyčią, ir aš ją vėl atstatysiu“.

Kai kurie dvasininkai priekaištavo Kvantui, kad šis per didelį dėmesį skiria balso moduliavimui ir gestikuliacijai. Iš tiesų Kvanto pasirodymas sakykloje tapdavo tarsi koku monospektakliu. Net pačioms paprasčiausioms frazėms jis suteikdavo reikšmingumo, tardamas žodžius lėtai, su tinkamais minties akcentais, ir jo balsas skverbdavosi į kiekvieno širdį. Kvanto akys, mimika ir visa laikysena puikiai išreikšdavusi pamokslininko emocijas: rūstybę, džiaugsmą, užuojautą ir gailėstį. Tikintieji, klausydamiesi jo žodžių, visiškai pasiduodavę pamokslininko įtaigai. Tačiau vienos ydos, kurios Kvantas neatsikratė iki pat senatvės, klausytojai nežinoję: kiekvieną kartą kopdamas į sakyklą, jis smarkiai jaudindavęsis, o nusiramindavęs po pirmųjų kelių frazių. Jo laikysena buvusi artistiška, o gestikuliacija, kurios tobulinimui jis paskyręs daug dėmesio, – motyvuota. Karaliaučiuje buvo kalbama, kad Kvantas repetuojąs prieš veidrodį, atsi rinkdamas labiausiai tinkamus ir įtaigiausius judesius. Pamokslininkas pats puikiai jautęs, kaip jo iškalba veikia auditoriją, todėl jis griežtai draudęs išspausdinti bent vieną pamokslą, nors ir būdavęs bičiulių prašomas ir leidėjų raginamas tai vienašyk padaryti. Buvo kalbama, kad užsienio spaustuvininkai siūlė už tai gryno aukso – net pats karalius

raginęs Kvantą leisti spausdinti savo pamokslus. Pamokslininkas likęs neperkalbamas, tačiau atlaidžiai žiūrėjęs, jei studentai Mišių metu užsirašinėdavę jo žodžius; jis toleravęs netgi tai, kad jie tuos pamokslus brangiai pardavinėdavę kitiems, kas jų paprašydavę. Na, o atsakymo spausdinti priešastis buvusi Kvanto įsitikinimas, kad atsiejus tekstą nuo jo balso ir viso perteikimo būdo pamokslas labai nukentėsia; esama spėjimų, jog Kvantas galbūt būgštavęs, kad koks nors piktavališkas recenzentas imsiąs ir juos nepelnytai sukritikuosia¹⁰⁴.

KVANTAS – LIETUVIŠKOS
RELIGINĖS RAŠTIJOS
RENGIMO IR LEIDYBOS
ORGANIZATORIUS

1721 m. karaliaus paskirtas vyriausiuoju rūmų pamokslininku, Kvantas iš karto susirūpino Biblijos ir kitų svarbiausių religinių raštų vertimu į lietuvių kalbą. Lietuviškų religinių knygų leidybą taip pat skatino pietistų ir ortodoksų konkurencija šioje srityje, mat lietuviškų knygų leidybai angažavosi Halėje veikęs pietistų globojamas Lietuvių kalbos seminaras (1727–1740). Prie vertimo ir rengimo darbų buvo stengiamasi pritraukti gausesnes ir geriau jiems pasirengusias pajėgas. Auganti rengėjų kvalifikacija, geresnis jų išsilavinimas, platesnis akiratis, netgi kūrybinės aspiracijos taip paveikė lietuvių raštijos plėtotę, kad nūnai XVIII a. Mažojoje Lietuvoje kartais laikomas lietuvių literatūros amžiumi.

Spausdinto lietuviško žodžio poreikis visuomenėje buvo didžiulis, o lietuviai jau beveik 160 metų neturėjo naujos pamokslų knygos. Kvantas nusprendė išleisti Karaliaučiaus Senamiesčio bažnyčios kunigo, universiteto profesorius Christiano Langhanseno (1660–1727) pamokslus. Juos apie 1733 m. į lietuvių kalbą jau buvo išvertęs Pilypas Ruigys (Ruhig, 1675–1749), tačiau vertimas

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 136.

anuomet nebuvo išspausdintas, matyt, dėl tos priežasties, kad trečiajame XVIII a. dešimtmetyje ypač paaštrėjo pietistų ir ortodoksų konfrontacija, o pietistai, proteguojami karaliaus, jau buvo užėmę svarbiausius administracinius, bažnytinius ir akademinus postus. P. Ruigio rankraštis į Kvanto rankas pateko „su dideliu vargu“ 1749 m.¹⁰⁵ Per gerą dešimtmetį vertimo kalba jau atrodė pasenusi, tad Kvantas ją pataisyti ir suredaguoti davė savo auklėtiniui, buvusiam Karaliaučiaus Lietuvių kalbos seminaro (veikė 1718–1944) klausytojui, Įsruties klebonui Adomui Heinrichui Pilgrimui (1702–1757). Pilgrimas darbą atliko per keletą mėnesių. Knyga pasirodė Karaliaučiuje 1750 m. Tai buvo *Trumpas ir prastas Iszguldimas wissu Nedeles ir Szwentu Dienu Ewangeliu Klausimais ir Atsakimais sutaisytas ir isz wokiszkos i lietuwiszka Kalba perstatytas*. Ši 706 puslapių knyga sulaukė pripažinimo, buvo populiari, ją tikintieji mielai naudojo skaitymams bažnyčiose, mokyklose ir namuose. *Trumpame ir prastame Iszguldime* aiškinami visų metų švenčių Evangelijų tekstai. Vėliau pasirodė dar keturi jos leidimai (paskutinytis – 1902 metais). Reikia pasakyti, kad *Trumpas ir prastas Iszguldimas* – pirmoji lietuviškų pamokslų knyga, išleista po Bretkūno *Postilės* (1591). Ja naudotasi apie 50 metų, kol 1800-aisiais pasirodė kito Karaliaučiaus Lietuvių kalbos seminaro auklėtinio Kristijono Gotlybo Milkaus (Mielcke, 1733–1807) parengtos *Miszknogos*.

Neišspausdintos liko, kiek dabar žinoma, dvi spaudai parengtos lietuviškos pamokslų knygos. Pirmoji – platus 702 puslapių Įsruties apskrities, Didlaukių parapijos kunigo pietisto Fabijono Ulricho Glazerio (Glaser, 1688–1747) parengtas pamokslų rinkinys *Namų, Szuilės ir Baznyczes Pamokslas wisskas ant Garbės DIEwo, ir ant iszganytingôs Naudôs, taip sawo lotsnû Namiszkiû, kaip ir Szuilokû, irgi wissas Parrapiôs sutaisyta nuog Fabiono Ulrikkio Glozério Didlauckiû Plebono* (1729–1732). *Pamokslo* lygiagrečiai vokiečių ir lietuvių

¹⁰⁵ Domas Kaunas, *Mažosios Lietuvos knyga: Lietuviškos knygos raida, 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 171.

kalbomis parašytą trijų dalių rankraštį sudarė tekstai, daugiausia imti iš Lutherio raštų; jame taip pat būta į lietuvių kalbą išverstų vokiečių religinio poeto, pietisto Johanno Anastasijaus Freylinghauseno (1670–1739) giesmių.

Nebuvo išspausdintas nė kitas panašaus turinio tekstas: irgi Lietuvių kalbos seminaro auklėtinio, buvusio to Seminaro docento, pietistams prijautusio Papelkių kunigo Adomo Frydricho Šimelpfenigio jaunesniojo (Schimmelpfennig, 1699–1763) apie 1756 m. į lietuvių kalbą išverstas vokiečių teologo Johanno Arndto (1555–1621) pamokslų rinkinys *Szeszos Knygos apie tikra Krikszczonuma (Sechs Bücher vom wahren Christentum, 1606)*. Vertimo rankraštis dingio per Septynerių metų karą.

Kita vertus, iki mūsų dienų neišliko nė kai kurie išspausdinti pamokslai, pavyzdžiui, to paties A.F. Šimelpfenigio Karaliaučiuje vokiečių ir lietuvių kalbomis išėjęs *Szirdingas Priszaukimas szwiezaus Melkemju Kunigui Teodorui Gabrieliui Mielkiui nuo A. Fr. Schimmelpfennig Papelkiu Kunigo*, pasakytas T.G. Milkaus ordinacijos proga 1763 m. spalio 9 d.

Taip pat neišliko 1750 m. Karaliaučiuje išleistas lietuviškas Lutherio katekizmas *D. Mert. Luteraus Mažas Katgismas ir Jokubo Rambako Pamokslas apie Iszganimo Dawadą pirma 24 Klausimuse trumpay suglaustas, po tam 237 Klausimuse placziaus iszguldytas su malononiggiiausio musū Karálaus pawéljimu*. (Johannas Jakobas Rambachas (1693–1735) buvo Halės universiteto profesorius, vyskupas, nuoseklus pietizmo išpažinėjas.) Lutherio katekizmą lydėjęs pamokslas laikytinas pirmuoju, kiek žinoma, pietistų išspausdintu lietuvišku šio žanro tekstu. Kaip ir anksčiau minėtas *Trumpas ir prastas Iszguldimas*, šis pamokslas vėliau buvo nesyk perspausdinamas (ėjo net iki XX a. pradžios). Pamokslą prieš mirtį buvo išvertęs aukščiau minėtas F. U. Glazeris. Kai kurių šaltinių liudijimais, jo leidimu irgi rūpinęsis Kvantas¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Domas Kaunas, *Mažosios Lietuvos knyga*, p. 161.

Lietuviškoms parapijoms reikėjo naujo oficialaus giesmyno, nes trečiasis Danieliaus Kleino (Klein, 1609–1666) giesmyno leidimas, pasirodęs 1705 m., jau buvo pasenęs, be to, ir sunkiai įsigijamas. Kvanto iniciatyva Įsruties vyskupas, vienas iš 1719 m. parengto ir 1722 m. išspausdinto Lysijaus lietuviško katekizmo tikrintojų Jonas Berentas (Behrendt, 1667–1737) parengė *Isznaujo perweizdetas ir pagerintas Giesmių Knygas, kurruse brangiausias senos ir naujos Giesmes surasztytos, Diewui ant Garbės, ir Prusų Karalysteje esantiems Lietuwininkams ant Duszų Iszgánimo ne tiktay senos, bet ir naujos Maldos randamos yra* (Karaliaučius, 1732). Giesmynas vėliau buvo ne kartą redaguotas ir nuolat perspausdinamas iki pat XX a. vidurio. Šiam leidiniui Kvantas parašė vokišką pratarinę, o Berentas – lietuvišką. Dėl šios priežasties lietuvių istoriografijoje ši knyga dar vadinama Kvanto-Berento giesmynu. Kol kas nerasta nė vieno pirmojo leidimo egzemplioriaus¹⁰⁷.

Pietistų atsakas į šito giesmyno pasirodymą buvo F. U. Glazerio parengtos *Kelos nobažnos Giesmes Lietuwininkams ant Duszios Iszganimo iszdutos, perstatitos per Glaseri Didlaukiu Pastora ir Behrenta Kaukiemu Pastora, Hallizkomis Giesmemis wadinnamos* (Halė, 1736). Pirmajame leidime, kurio egzempliorių, deja, irgi neišliko, buvo 80 giesmių; 78 iš jų davė pats parengėjas, o dvi buvo gautos iš Jono Berendo (Behrend, 1691–1749), Katyčių, po to Kaukėnų kunigo. Šis giesmynas taip pat buvo pildomas ir nesyk leidžiamas (1738 ir 1740).

Lietuviškoms bažnyčioms trūko oficialiosios bažnytinės agendos, t. y. apeigyno, reglamentuojančio pamaldų, krikšto ir kitų apeigų tvarką. Ją Kvantas įpareigojo išversti lietuviško giesmyno parengėją J. Berentą. Knyga išėjo Karaliaučiuje 1730 m. Jos pavadinimas – *Dawadnas pamokinnimas, kaipo wissi Lietuvoje po Maloningiausio Prusu*

¹⁰⁷ Seniausias išlikęs leidimas pažymėtas 1745 m. data. Jame yra priedas – Glazerio giesmių rinkinys, pridėtas atskirai paginuota, tačiau neturinčia savarankiško antraštinio lapo knygele.

Karalum essantieji Kunnigai kaip Diėwo Tarnai tur elgtis noredami szwentą Klebonu Urėdą wiernay iszpildit. Leidinys neiškiko, apie jį žinoma iš kitų šaltinių. Kitas agendas leidimas, redaguotas Trempų kunigo Gotfrydo Ostermejerio (Ostermeyer, 1716–1800), pasirodė po 45 metų (1775).

Didžiausias Kvanto nuopelnas lietuvių raštijai – pirmasis visos Biblijos leidimas. Lietuvišką Bibliją tuo pačiu metu rengėsi išleisti ir Halės pietistai, tačiau Kvantui pavyko juos aplenkti. Jis skubiai subūrė patyrusių vertėjų grupę, o jai vadovauti paskyrė jau minėtą vyskupą J. Berentą ir buvusį Lietuvių kalbos seminaro docentą Petrą Gotlybą Milkų (Mielcke, apie 1692–1753). Pats Kvantas Šventojo Raštojo leidimui parašė vokišką istoriografinio pobūdžio pratarinę, kurioje apžvelgė lietuviškų Biblijos vertimų istoriją XVI–XVIII a.; lietuvišką pratarinę šiam leidiniui parašė J. Berentas. Pirmoji lietuviška Biblija išėjo 1735 m. rudenį Karaliaučiuje, J. H. Hartungo spaustuvėje. Šis leidimas lietuvių literatūros istorijoje kartais dar vadinamas „Kvanto Biblija“. Po 20 metų, 1755-aisiais, Kvanto rūpesčiu taip pat Karaliaučiuje pasirodė iš naujo suredaguotas antrasis Biblijos leidimas. Jame taip pat yra vokiška Kvanto pratarinė, papildyta, išplėsta ir perspausdinta iš pirmojo leidimo. Prie 1755-ųjų Biblijos daugiausiai prisidėjo minėtieji Kvanto auklėtiniai: A. F. Šimelpfenigis (pagrindinis viso teksto redaktorius, parašęs dar ir eiliuotą lietuvišką patriotinę pratarinę) bei A. H. Pilgrimas (leidinio korektorius)¹⁰⁸. Ši knyga išliko tikinčiųjų rankose daugiau kaip 60 metų. Taigi Kvantas daugeliui

¹⁰⁸ Apie Kvanto organizuotus pirmuosius lietuviškos Biblijos leidimus rašė Lietuvių kalbos seminaro vadovas, Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius, trečiojo Biblijos leidimo redaktorius M. L. Rėza (Rhesa, 1776–1840) *Lietuviškos Biblijos istorijoje (Geschichte der litthauischen Bibel, 1816)*, p. 31–49; savo dviejų dalių veikle *Filologinės kritinės pastabos apie lietuvišką Bibliją (Philologisch-kritische Anmerkungen zur litthauischen Bibel, 1816–1824)* jis pateikė išsamius trečiojo Biblijos leidimo taisymo komentarus. Apie kai kurias „Kvanto Biblijos“ rengimo ir leidimo aplinkybes žr. dar: Liucija Citavičiūtė, *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras: Istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 227–231.

metų aprūpino lietuviškas bažnyčias ir tikinčiuosius gera lietuvių kalba išverstomis svarbiausiomis religinėmis knygomis, kurias pats aktyviai platino evangelikų liuteronų bendruomenėse.

Jei prie šių – pamatinių – lietuviškų tekstų pridėtume dar ir nepranokstamą Donelaičio kūrybą¹⁰⁹, XVIII a. lietuvių raštijai Mažojoje Lietuvoje mes visai pagrįstai galėtume taikyti *aukso amžiaus literatūros* terminą. Kaip matosi iš gyvenimo, įvairiašakės veiklos ir kūrybos apžvalgos, Kvantas buvo viena iš pagrindinių tos *aukso amžiaus* literatūrinės erdvės figūrų. Žvelgiant šiuo aspektu akį jau rėžia būtinybė dar aiškiau, dar plačiau, dar išsamiau ir raiškiau apibūdinti jo vietą tiek lietuvių literatūros, tiek apskritai XVIII a. Mažosios Lietuvos raštijos ar netgi kultūros panoramoje skiriant šiai šviesiai asmenybei atskirą išsamesnį tyrimą ar net monografiją. Atlikus tokį darbą turėtume medžiagos filologiniams svarstymams apie pirmojo *lietuviško aukso amžiaus* raštijos ypatybes; palyginus su Europos paskirų tautų literatūros istorijose kelis syk savu metu išgyventais *aukso amžiais* būtų galima surasti bendrų bruožų ir specifinių ypatybių. Jų šviesoje lengvesnės pasidarytų ir mūsų nacionalinio kultūrinio identiteto paieškos dabar, tapus Europos Sąjungos piliečiais. Tokia būtų tolesnių Kvantų studijų prasmė.

Įteikta 2005 12 05
Parengta 2005 12 15

¹⁰⁹ Apie Kvantų įtaką Donelaičiui žr. pradžioje minėtame straipsnyje: Leonas Gineitis, „J. Kvantas: Pavyzdys K. Donelaičiui“, in: *Literatūra*, 2002, t. 44 (1): *XVIII–XIX a. lietuvių literatūra*, p. 22–49.